

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗВО УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра богослов'я

Освітня програма «Християнська педагогіка та організація дозвілля»

Магістерська робота

ВИХОВАННЯ ХРИСТИЯНСЬКИХ ЧЕСНОТ В РОДИНІ ЗГІДНО
ПОВЧАНЬ Й. ЗОЛОТОУСТОГО

Студентки 2-го курсу:

Ільків Наталії Богданівної

Науковий керівник:

Кащук о. Олександр Ярославович

доктор богослов'я,

доктор історичних наук

Рецензент:

Дуда Назар Миронович

доктор PhD богослов'я

Львів 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ 1. Головні педагогічні погляди Йоана Золотоустого	7
1.1. Виховання любові - як педагогічний прийом	11
1.2. Дисципліна	15
1.3. Молитва і Святе Письмо в родинному житті	20
Розділ 2. Виховна роль батьків	32
2.1. Роль батька у виховному процесі	32
2.2. Роль матері у вихованні	35
Розділ 3. Практичні поради щодо виховання дітей в сучасному світі	40
3.1. Важливість виховання християнських цінностей для сучасного покоління	40
3.2. Застосування педагогічних поглядів Йоана Золотоустого в наш час	47
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	62

ВСТУП

В сучасному світі можна знайти багато педагогічної літератури, як наукової так і популярної, з різними порадами, методиками і принципами щодо виховання дітей. Інтернет-ресурси теж пропонують різноманітні онлайн-курси для батьків, пов'язані з психологією та вихованням. Теперішні батьки стоять перед вибором серед такої інформації. Дуже важливо знайти те, що дійсно працює, дає реальний результат у вихованні.

Якщо проаналізувати деякі зарубіжні методи виховання, то можна побачити, що для наших дітей вони не підходять, наприклад, через іншу ментальність, культуру і т. д. Але як знайти такі методи, які були б універсальними для всіх? Які б допомогли виховати в дитині найголовніше – любов до Бога, до батьків, до інших людей. Виховати в дитині ті цінності і чесноти, які зроблять з неї справжню людину, відкриють у ній той Божий образ, на який вона була створена.

Батькам варто звернутися до давньої християнської літератури. Часом забуте старе є набагато кращим від нового. Колись ранні християни створювали школи, де насамперед виховували в учнях християнські чесноти, а вже потім навчали різноманітним наукам. Так однією з таких шкіл була знаменита Олександрійська школа на чолі з Климентом Олександрійським. Він наголошував, що потрібно вміти ставити цілі виховання, вдосконалювати насамперед душу дитини, а потім вже все інше. В тій школі учні засвоювали морально-етичні цінності. Одним з найяскравіших представників Антіохійської школи та знавцем родинного виховання є Йоан Золотоустий. Як пише професор історії давньої та середньовічної Церкви Папського салезіянського університету в Римі Оторіно Паскуато, Золотоустий всебічно дослідив виховання дітей в

родині, проаналізувавши всі аспекти та етапи виховного процесу.¹ Саме тому для найкращого висвітлення теми своєї праці я обрала таку назву: виховання християнських чеснот в родині згідно повчань Йоана Золотоустого.

Актуальність даної теми є беззаперечною, тому що процес виховання дітей потребує вдосконалення та різноманітних підходів. А Йоан Золотоустий якраз у своїх повчаннях всебічно розглядає батьківське виховання дітей на всіх щаблях їх доростання. Пріоритетом у виховному процесі для святителя є моральна наука та роль виховного середовища. Також можна сказати, що вивчення виховного досвіду попередніх поколінь приведе до збагачення та допоможе знайти нові методи і шляхи у вихованні дітей.

В наш час написано вже багато праць реферативного чи критичного характеру на твори Йоана Золотоустого. Але, враховуючи глибоку спадщину святителя, цього ніколи не буде достатньо.

Проблематика дослідження полягає в тому, що багато його творів не є перекладеними на українську мову.

Метою даної праці є на основі досліджень творчої спадщини Йоана Золотоустого розкрити його внесок у виховання християнських чеснот в родині та дати рекомендації щодо практичного застосування для сучасних батьків.

Для дослідження мети поставлено такі завдання:

1. Висвітлити головні педагогічні погляди Й. Золотоустого.
2. Розкрити виховну роль батьків.
3. Описати практичні поради щодо виховання дітей в сучасному світі.

Для досягнення мети в написанні роботи використовуватиму аналітичний та синтетичний методи дослідження. Основним методом буде аналітичне опрацювання вибраних творів, основними з яких є: Бесіда 4. Пояснення на послання до Тита; Бесіда 10. Пояснення на 1 Тимофія; Бесіда 21. Пояснення на послання до Ефесян; Бесіда 22. Пояснення на послання до Ефесян; Бесіда на слова: Вдова нехай вибирається не менш ніж шістдесятилітня (1 Тим. 5, 9); П'ять

---

¹ О. ПАСКУАТО. *Миряни у Йоана Золотоустого у Церкві, родині, громаді*. Львів 2007, 7.

слів пр. Анну; Слово 27. Про виховання дітей; Про марнославність і про те, як батькам виховувати дітей та ін.

За джерело візьмемо проповіді та трактати Золотоустого, у яких можна знайти чимало педагогічних порад. Розглянемо суть різних аспектів (фізичного, інтелектуального, релігійно-морального) та різних етапів (дитинство, підлітковий вік, юність, одруження й подружнє життя) виховання і спробуємо показати цілісність усього виховного процесу та критично його оцінити.

Отже, зробимо короткий огляд основних творів, які ми будемо аналізувати. Першим з трактатів щодо виховання є слово «Проти ворогів монашого життя». У цьому трактаті Йоан висуває вимогу: щоб дати дітям християнське виховання, потрібно з раннього віку віддати їх у монастир на виховання до досягнення ними моральної зрілості. Він пояснює це тим, що батьки, заклопотані роботою, не можуть дати дітям належного виховання. Але як видно з його наступних повчань, Йоан все ж відступив від своєї думки про монастир і доручив цю справу батькам, навіть визначив її за пробний камінь їхньої християнської зрілості².

В Антіохії святитель написав твір «Про марнослав'я і про те, як батькам належить виховувати своїх дітей». В цьому творі Золотоустий викладає свої погляди на виховання в систематичному вигляді. Цей текст виявлено і вперше видано в 1656 році. Цінність того твору полягає в тому, що Йоан Золотоустий, на відміну від інших християнських письменників, розглядає в ньому виховання дитини з наймолодшого віку. В ньому можна знайти чисто практичні рекомендації як виховувати «борця для Христа» і «громадянина Небес». Наприклад, в багатьох проповідях Золотоустий закликає батьків вчити своїх дітей Святому Письму. А саме в цьому трактаті описано як це зробити практично. Батько під час вечері своїми словами переказує історію Каїна та Авеля. Пізніше батько або мати пояснюють значення біблійної історії. Наступного разу, коли всі знову збираються за столом, батько питає дитину, що їй запам'яталося з вчорашньої історії. І так триває кілька днів протягом тижня до

---

² О. ПАСКУАТО. *Миряни у Йоана Золотоустого у Церкві, родині, громаді*. Львів 2007, 127.

неділі. Нарешті вся родина йде в неділю до церкви, де вони під час службичують ту історію. «І тоді діло це закарбовується в пам'яті на майбутнє», - каже святий³. Ось так проводиться релігійне навчання одночасно в малій Церкві та великій Церкві.

Як пише Оторіно Паскуато, для Йоана Золотоустого головним осередком виховання є «християнський дім», що означає не тільки будинок, але також і родину, яка жила в ньому⁴. Це поняття «християнського дому», як на відомо, наскрізь пронизує євангельські та патристичні тексти. Також в дуже доступній і зрозумілій формі трактат розповідає про виховання чистоти з раннього віку. Тут можна прочитати про те, які ворота містяться в душі дитини, і як їх охороняти. Про молитву та піст дитини і т.д.

Наступним твором є «П'ять слів про Анну». В цьому творі святий розглядає історію пророчиці Анни, матері пророка Самуїла. Взірцем для кожного батька і кожної матері є відношення Анни до дитини. Що означає посвятити свою дитину Богові? Як з раннього віку настановляти дитину на духовне життя? Святий ставить ці питання, і сам детально відповідає на них. Він розповідає, як кожна мати може стати царським храмом, як Анна змагається з патріархом Авраамом, як батькам потрібно кожен день піклуватися про своїх дітей. Адже Анна «стала жрицею від власної утроби. В цьому вона наслідувала патріарха Авраама і вступила з ним у змагання. Тільки той, повернувши собі сина, звів його назад з гори, а вона – лишила в храмі назавжди... Бачиш, як жона змагається з мужем?»⁵

Також розглянемо «Бесіду на слова: ”Вдова повинна бути вибрана шістдесятилітня“ (1 Тим 5:9), і про виховання дітей, та про ‘милостиню». Йоан Золотоустий у цьому творі говорить про вдів, про другий шлюб. Поступово він переходить до теми виховання дітей, і тут вже роздумує не про вдів, а про

---

³ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей / Перевод с греческого Л. С. Блишштейна. Западноевропейская средневековая школа и педагогическая мысль, Вып. 1, Ч.2, М., 1990, 185.

⁴ О. ПАСКУАТО. *Мириани у Йоана Золотоустого у Церкві, родині, громаді*. Львів 2007, 111.

⁵ *Пять слов об Анне. Полное собрание творений св. Иоанна Златоуста в двенадцати томах*, том 4, Санкт Петербург: [б. в.], 1895-1906, 806.

батьків. Святитель називає тих, хто не виховує своїх дітей дітовбивцями. Яку владу дав Бог батькові? Де повинні отримувати «релігійне виховання» діти? Чому багато батьків згадують про виховання дітей тоді, аж коли вони вчинять щось протизаконне? Про все це можна дізнатися в цій бесіді.

Дана дипломна робота складатиметься з вступу, трьох розділів, висновку, списку використаних джерел та літератури. Завдання першого розділу – коротко охарактеризувати головні педагогічні погляди Й. Золотоустого.

Другий розділ буде зосереджений на виховній ролі батьків. В ньому ми розкриємо окремо роль батька у вихованні дітей, і роль матері, щоб показати їхню важливість.

В третьому розділі ми зосередимось на практичному застосуванні тих методів виховання, що пропонує Й. Золотоустий в сучасному світі.

РОЗДІЛ 1.

ГОЛОВНІ ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ ЙОАНА ЗОЛОТОУСТОГО

Перед розглядом головних педагогічних поглядів Йоана Золотоустого важливим є звернути увагу на ключові поняття, які використовував святий для побудови своїх ідей. Це дуже потрібно, тому що його твори читаємо в основному в перекладі, де не завжди можна передати всі відтінки, нюанси понять, які він вживає. Існує певна небезпека сприймати його ідеї через призму іншої культурної, філософської і, навіть, богословської парадигми. Тому вважаємо за потрібне коротко зупинитись на значенні найголовніших сенсорних складових педагогічних понять святого.

Πλάττω, πλάσσω (platto, plasso). Словник Вейсмана перекладає як ліпити, зображати, формувати, видумувати і, навіть, неправдиво щось представляти⁶. Саприкіна, пропонуючи перекладати це поняття словом «формувати», має на увазі широке сучасне значення цього слова, яке відноситься і до відповідного значення грецького слова «формувати», що означає «переображення природних задатків і можливостей». Також це поняття має і релігійне значення — «утворення», відображення образу Божого в людині. Ця дослідниця зауважила цікаву деталь, що останнє значення даного поняття відсутнє у грецькій мові, але є розширеним у Золотоустого⁷.

Παιδεία (paideia). Це друге поняття, найточніше значення якого буде слово «догляд». Воно, на відміну від першого, у Йоана Золотоустого не несе виразного духовного навантаження. Під ним швидше розуміється загальна опіка над дітьми та загальна освіта в грецькій культурі⁸. Подібно також і поняття

---

⁶ А. ВЕЙСМАН. *Греческо-русский словарь*. Москва: Греко-латинский кабинет Ю.А. Шичалина, 2006, 1006.

⁷ А. САПРЫКИНА. *Семейное воспитание педагогическом учении Иоанна Златоуста*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования. Москва 2012, 41.

⁸ А. САПРЫКИНА. *Семейное воспитание педагогическом учении Иоанна Златоуста*, Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования, 44.

εκτρέφω (εκτροφή), (ektrefo або ektrofe), яке буквально означає «виховання, кормлення дитини», вживається в загальному значенні і не є аж таким важливим⁹.

Ще одне поняття, яке вживає Золотоустий в процесі виховання, являється слово **διδάξις** (**didaxis**). Він використовує його тоді, коли пише про те, чого потрібно навчити дитину. Але, вживаючи це поняття, він «говорить про таке навчання, яке не пов'язане з ”організованим процесом отримання знань“, але про навчання, яке ми швидше пов'язуємо з моральним вихованням»¹⁰.

Саприкіна наголошує, що термін **ρυθμίξειν** (ruthmizein), який походить від грецького **ρυθμός** (**ruthmos**) – такт, стрій, порядок, пропорційність¹¹ є одним з найважливіших понять, яке вживає Йоан Золотоустий для вираження своїх педагогічних ідей. Цей термін перекладається як «впорядкування», «управління». По відношенню до педагогіки Золотоустого, воно означає упорядкування душі дитини, приведення в гармонійний порядок її почуттів та думок¹². Цікавим є те, що Золотоустий, забороняючи привчання дітей до використання різноманітних пахучих речовин, як таких, від яких «запалюється пристрасть до задоволень і зароджуються помисли на численні злі діла»¹³ додає, що не можна насміхатись над такою заборонаю, тому що це не є маловажним, але «основа, виховання та впорядкування всієї вселенної»¹⁴.

Ще одним важливим поняттям є поняття **πρόνοια** (pronoia), яке перекладається як «передбачливість», «обміркованість», «мудрість», «промисел (Божий)», «турбота», «піклування»¹⁵. Воно відноситься до тих обов'язків, які має людина по відношенню до своєї сім'ї. Дане поняття також пов'язане з участю у

---

⁹ А. САПРЫКИНА. *Семейное воспитание в педагогическом учении Иоанна Златоуста*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. Москва 2012, 17.

¹⁰ А. САПРЫКИНА. *Семейное воспитание педагогическом учении Иоанна Златоуста*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования, 47.

¹¹ А. ВЕЙСМАН. *Греческо-русский словарь*, 1117.

¹² А. САПРЫКИНА. *Семейное воспитание педагогическом учении Иоанна Златоуста*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования, 48.

¹³ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. *О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей*, 188.

¹⁴ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. *О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей*, 188.

¹⁵ А. ВЕЙСМАН. *Греческо-русский словарь*, 1062-1063.

житті християнина промислу Божого, коли християнин опікується своєю родиною у контексті Божого опікування¹⁶.

Виховання християнських чеснот в родині являється важливим аспектом християнського життя. Сім'я служить основою для морального та духовного розвитку особистості і виступає основним джерелом моральної освіти. Йоан Золотоустий у своїх творах приділяє чималу увагу вихованню дітей. Святитель вважає виховання підростаючого покоління справою ваговою, та не позбавленою нагороди від самого Бога. Згідно з думкою святителя, батьки мають бути уважними до того, куди їхні діти ходять, як себе поводять. Як він пише:

Чи не поселив Я, скаже Бог, її з тобою від початку? Чи не приставив тебе до неї вчителем, оборонцем, опікуном і начальником? Чи не поклав цілковито в твої руки всю владу над нею? У ніжному віці виховувати її і наставляти повелів Я; яке ж ти можеш мати оправдання, якщо нехтуєш її непокою? Що скажеш ти? Чи те, що дитина неприборкана і груба? Але це потрібно було передбачити на початку, коли вона була здатною до приборкання і досить молодою, і слід було приборкувати її ретельно, привчати до належного, налаштовувати, зцілювати душевні хвороби її¹⁷.

Святитель наголошує, що саме родина відіграє важливу роль в християнському вихованні. У своїх творах, активно розглядаючи питання виховання та освіти, він наголошує на відносинах між батьками та дітьми, а також вчителями та учнями. Йоан Золотоустий, як і один з перших християнських педагогів – Климентій Олександрійський, настоює на важливості прикладу батьків у житті дітей, а також на необхідності навчання їх любові, милосердю, послуху та вірі. Мабуть, найкращими словами, які являються немовби дверима до вчення Золотоустого про виховання є наступні:

Часто багато з батьків роблять все і вживають усіх заходів, щоб у сина був прекрасний кінь, величний будинок, або дороговартісне поле; а про те, щоб у нього була прекрасна душа і благочестивий намір, не піклуються зовсім. Це і розбалансовує весь всесвіт, — те, що ми занедбуємо власних своїх дітей, турбуємось про їхні надбання, а душу їх занедбуємо, роблячи

---

¹⁶ А. САПРЫКИНА. *Семейное воспитание педагогическом учении Иоанна Златоуста*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования, 52.

¹⁷ *Беседа на слова: Вдовица да причитається не меньше лет шестидесяти (1 Тим. 5, 9), и о воспитании детей, и о милостыне*, 337.

їм зло. Хоча би і багато було цінних надбань, проте якщо немає того, хто користується ними чесно, то все загине і зникне разом з ним, і може причинити йому велику шкоду; а якщо душа його буде благородна і любомудра, то хоча б у нього не було нічого відкладеного, він зможе безстрашно утримувати те, що має. Таким чином, потрібно вважати не на те, щоб зробити їх багатими сріблом і золотом, і тому подібним, але щоб вони були найбільше наповнені благочестям, любомудрістю, щоб вони багато не прагнули, щоб не захоплювалися житейськими справами і юнацькими пожаданнями¹⁸.

На прикладі вчення Йоана Золотоустого розглянемо один з головних педагогічних принципів – відповідальність батьків за виховання дітей, включаючи його погляди на: любов як педагогічний прийом, дисципліну (виховання життям і словом), роль молитви і Святого Письма в родинному житті, і важливість формування таких чеснот як віра, послух, чистота та милосердя.

1.1. Виховання любові - як педагогічний прийом

Важливим педагогічним поглядом згідно Й. Золотоустого є виховання дітей у любові. Святитель закликав батьків ставитися до дітей з любов'ю та повагою, а також проявляти терпіння та прощення. «Для того Бог вклав у батьків любов до нас, щоб ми в їх особі мали наставників в чеснотах»¹⁹. Хоча він також і застерігає, що має бути міра в батьківській любові.

Тому Бог і вчинив залежною любов батьків від потреб природи, і від характеру дітей, щоб вони, з одного боку, були поблажливі до погрішностей дітей, спонукані до цього природою, а з другого боку – злих і невиліковно хворих не укріпили би в злі злочинним потуранням, що було б неминучим, якщо б природа примушувала їх пестити і непридатних дітей. Подумай, скільки турботи в тому, що Бог і наказав любити дітей, і поклав міру цій любові, і в той же час призначив нагороду за добре виховання дітей²⁰?

Але, як зазначає Й. Золотоустий, без послуху не можливо навчитися любити. Якщо батьки не будуть поважати волю один одного – дитина не навчиться послуху. Як зауважує святитель Йоан, послух батькам не повинен

---

¹⁸ *Беседа на слова: Вдовица да причитається не меньше лет шестидесяти (1 Тим. 5, 9), и о воспитании детей, и о милостыне, 336-337.*

¹⁹ *Пять слов об Анне, 781.*

²⁰ *Пять слов об Анне, 782.*

перешкоджати виконанню Божої волі. Адже сам Ісус Христос вчив, що любов до Бога має перевершувати будь-яку іншу любов. «Коли хтось приходить до мене й не зненавидить свого батька й матір, жінку, дітей, братів, сестер, та ще й своє життя, той не може бути моїм учнем»²¹.

Тому любов до батьків ні в якому разі не повинна перешкоджати юнакові здійснюванню діла благочестя та догоджати Богові. Бог також дає батькам дітей для того, щоб вони навчилися більше любити інших людей. Адже родинний зв'язок до сина чи доньки дуже цьому сприяє. Любов до своїх власних дітей сильно міняє людину. В неї проявляється жертовність, виrozumілість, співчуття. Крім того, діти спонукають батьків до вчительства, передання духовного та життєвого досвіду, чеснот, знання, професії²².

Також можна побачити, що святий у своїх повчаннях закликає до правдивої любові до мудрості – любомудрості. Правдива християнська мудрість згідно Золотоустого полягає у євангельській мудрості. Він мріяв привести в міське суспільство вихованих на Євангелії християн, які би поширювали Добру новину своїм свідченням. Щоб виховати любомудрих християн, на думку Йоана потрібно оберігати дітей від моральних небезпек. І малі, і дорослі мусять повсякчас пильнувати свої думки, слова та вчинки, щоб виробити в собі тверді моральні правила і знищити потяг до розпусти. У своєму моральному вченні Золотоустий особливу увагу приділяє питанню чистої любові юнаків та дівчат. Він добре розумів, що з огляду на психофізичні та моральні властивості юного віку, проблема чистоти відчувалася дуже гостро. На його думку, ні жадібність до грошей, ні любов до слави, ні будь-яка інша пристрась не мала такої влади над молодими, як потяг до протилежної статі²³. Святий вважав, що потрібно забороняти синам ходити на публічні видовища, особливо в театри²⁴.

---

²¹ Євангеліє від Луки 14, 26. *Святе Письмо Старого і Нового Завітів* / переклад Івана Хоменка. Рим 1990, 96.

²² А.Д. БУРДИН. *Воспитание детей по творениям святителя Иоанна Златоуста*, 10.

²³ *Беседа. Толкование на послание к Титу. Полное собрание творений св. Иоанна Златоуста в двенадцати томах*, том 11, Санкт Петербург: [б. в.], 1895-1906, 862-863.

²⁴ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. *О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей*, 192.

Золотоустий розробив «багаторівневу систему» виховання юнаків для збереження чистоти. Початковим етапом цієї системи є оберігання від того, щоб «чути та бачити непристойності»²⁵. Йоан Золотоустий вважав, що виною дорослих є зісуття молоді у великих містах, де люди знаходили всіляки відмовки, щоб відвідувати недільну службу, проте радісно йшли на циркові видовища, які не завжди мали морально пристойний вигляд. Якраз таким, уже зрілим людям, і докоряє святий:

Як можеш ти повстримати сина, або покарати винного раба, або напоумити ближнього, що занедбав свої обов'язки, коли ти сам на схилі своїх літ поводишся так непристойно? Якщо юнак, буває, образить старця, той одразу вказує на свої літа, і безліч інших старих поділяє його обурення. А коли треба настановляти юнаків, і бути їм за приклад чесноти, тоді в них нема й помину про похилий вік; навпаки, вони ще нестямніше за юнаків прагнуть злочинного видовища²⁶.

Щоб допомогти протистояти бажанню відвідувати театри, святий звертається до особливостей юнацького характеру, тому що ніщо так не виправляє недобрі нахили, як прагнення до змагання. Святий пропонує ставити в приклад ровесників, які стримуються від відвідування видовищ²⁷. Разом з тим Золотоустий не тільки пропонує забороняти, але й заохочує батьків до позитивних дій – давати дитині дозволені розваги, одночасно применшуючи в її очах задоволення, які є пов'язані з гріхом. Знаковим є те, що святий вважає важливою батьківську любов, і дає зрозуміти це юнакові. Після того, як він привів приклад тих молодих людей, які утримуються від походу в театр, говорить наступне:

Після того применши в його очах ті видовища (театр), сказавши йому: «Дитино, не для вільних ці видовища оголених жінок, які говорять непристойності. Обіцяй не чути і не говорити нічого непристойного і можеш туди відправлятися, проте не можеш же не чути там нічого ганебного. Негідне твоїх очей те, що відбувається там». Разом з цим і поцілуємо його, сказавши це, і обіймемо руками, і пригорнемо до себе, щоби показати йому свою любов. Усім цим заспокоюємо його²⁸.

---

²⁵ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. *О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей*, 192.

²⁶ *Пять слов об Анне*, 812.

²⁷ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. *О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей*, 192.

²⁸ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. *О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей*, 192.

Наступним методом, який має допомогти юнакові, є заклик до посту, якщо і не постійного, то хоча б у середу та п'ятницю. Разом з постом йде також молитва, і навіть нічне чування²⁹. Святитель на цьому не зупиняється, і йде ще далі, щоб використати всі важелі, пов'язані з вдалим розумінням юнацької психології, лякаючи молоду людину тим, що якщо він буде жити розпусно, то дівчина (родичі якої уважно слідкують за його поведінкою і все доносять), дізнаючись про те, не захоче виходити за нього заміж³⁰. Разом з тим, Золотоустий закликає використовувати навіть фактор людської слави, пишучи наступне:

Нехай постійно спостерігає він за тим, хто стоїть на чолі церкви, і нехай багатьох удостоїться від нього похвал, і батько нехай гордиться цим перед усіма тими, хто їх буде чути. Нехай дівчата соромляться, побачивши його. Назагал і розповіді, і страх перед батьком, і обіцянки, і відплата, яка знаходиться у Бога, і всі блага, якими користуються ті, хто володіє повздержністю, – все це поставить його поза небезпекою³¹.

Йоан Золотоустий радить навчати на взятих з Біблії прикладах добродісного життя в чистоті. Він зокрема пропонує, щоб юнак часто слухав біблійну історію про праведного Йосифа, який зумів у важких умовах зберегти чистоту, і який отримав нагороду від Бога³². Разом з відсиланням до цієї події, Золотоустий показує, як давати перспективу у боротьбі за чистоту: «Обіцяй привести йому красиву наречену і зробити його своїм спадкоємцем. Погрожує всім, коли побачиш протилежне, і скажи йому: "Не знайдемо, дитино, тобі чеснотливу жінку, якщо ти не виявиш обережність, і не примножиш чесноту, а якщо будеш повздержним, я швидко тебе одружу"»³³.

Золотоустий розглядає шлюб як установлений від Бога засіб, щоб позбавити чоловіків і жінок стимулу й нагоди для розпусти³⁴. Святитель радить батькові дуже серйозно ставитись до одруження сина. Він закликає вважати цю справу важливішу за всі інші виміри діяльності молодої людини. Мабуть

---

²⁹ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. *О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей*, 193.

³⁰ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. *О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей*, 194.

³¹ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. *О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей*, 194.

³² ИОАНН ЗЛАТОУСТ. *О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей*, 189.

³³ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. *О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей*, 189.

³⁴ О. ПАСКУАТО. *Миряни у Йоана Золотоустого у Церкві, родині, громаді*. Львів 2007, 145.

наступні слова, якими Золотоустий повчає батьків, ніколи не втратять своєї актуальності.

І якщо ти призначаєш його до світського життя, то швидко приведи йому наречену, не чекаючи поки він буде в армії, або займеться суспільними справами: спочатку влаштуй його душу, і тоді турбуйся про його зовнішню репутацію. Хіба малим ти вважаєш те, щоб дівственник поєднався в шлюбі з дівственницею, немало значить це і для стриманості дівчини, а не лише юнака. Хіба не в цьому випадку любов особливо буде чистою. Той же, Хто більше за всіх, – Бог, – не тоді хіба буде особливо милостивий і тисячами благословеньств наповнить цей шлюб, коли поєднуються вони згідно того, як Він заповідав. І завдяки цьому любов завжди буде у нього в пам'яті, а якщо він буде утримуватись цим почуттям, то посміється над будь-якою іншою жінкою³⁵.

Отже, Йоан Золотоустий вірив, що любов є найважливішою християнською цінністю. Він закликав батьків до виховання дітей в дусі любові та поваги до інших людей. Крім того, святитель вважав, що виховання повинно базуватися на розвитку таких моральних цінностей, як любов до мудрості, чистота та милосердя.

1.2. Дисципліна

Кінцева ціль виховання у Йона Золотоустого – богопізнання. Виховання являється одним з трьох методів, який приводить до богопізнання. Першими двома методами Золотоустий називає роздумування над усім видимим та людське сумління.

І так від початку були двоє вчителів — творіння і сумління, і обидвоє, не вимовляючи слів, учили без слів. Творіння, вражаючи глядача своїм виглядом, пробуджує у тому, хто споглядає всесвіт, захоплення його Творцем; а сумління, шляхом внутрішнього навіювання, навчає всього, що потрібно робити; його силу і рішення присуду його ми визначаємо по обличчю. Коли воно внутрішньо звинувачує в грісі, то вкриває зовнішній вигляд сум'яттям та великим пригніченням³⁶.

Одним з головних поглядів на виховання, які розглядав у своїх творах св. Йоан Золотоустий, є навчання про дисципліну. Велика відповідальність лежить

---

³⁵ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. *О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей*, 193.

³⁶ *Пять слов об Анне*, 781.

на батьках, і вони не можуть знехтувати вихованням дисципліни для своїх дітей. Святитель прирівнює батьків, які не приділяють належну увагу вихованню дітей, до дітовбивць: «А ті батьки, які не піклуються про благочесність та скромність дітей, називаються дітовбивцями, і навіть гірше дітовбивць, оскільки тут йдеться про погибель та смерть душі»³⁷. Як зазначає у своїй статті Марія Ярема, святитель наполягав, щоб батьки не виховували своїх дітей у вседозволеності: «Не дозволимо же їм робити того, що приємне і разом з тим шкідливе, також не будемо догоджати їм, бо вони діти; але перш за все будемо зберігати їх в цнотливості» (Коментар на перше послання до Тимотея, глава 9)³⁸. Йоан Золотоустий, цитуючи слова з книги Сираха «Хто ж випещує сина – той і рани його перев'яже» (30,7), стверджує, що надмірна поблажливість до дітей ніколи не приводить до доброго кінця³⁹.

Святий Й. Золотоустий переконаний, що дисципліна має бути спрямована на навчання дітей самоконтролю та вихованню їх поведінки. На його думку мета дисципліни – навчити дитину розрізняти добро і зло. Святитель зауважує, що «якби гріх був властивий людині по природі, то хтось би й міг розраховувати на виправдання, але оскільки ми по добрій волі буваємо злими та добрими, то яку добру основу може дати той, хто дозволяє своїй дитині розбещуватися і впадати в бруд»⁴⁰.

Батьки, на думку Йоана Золотоустого, мусять навчати дітей правильної поведінки з раннього віку, оскільки юність є такою порою, яка найбільше вимагає наставництва.

Але тобі потрібно було дивитися на все це спочатку – приборкувати його замолоду, коли ще можна було загнuzдати; старанно його привчати, настановляти до добра, усмиряти

---

³⁷ Слово 27. *О воспитании детей, Полное собрание творений св. Иоанна Златоуста в двенадцати томах*, том 12, Санкт Петербург: [б. в.], 1895-1906, 721.

³⁸ М. ЯРЕМА. *Виховання дітей у вченні св. Йоана Золотоустого*(Згідно з його творами «Коментар на перше послання до Тимотея» та «Бесіда на слова: Вдовицю треба вибирати не менш як шістдесятилітню») // Науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого «Добрий Пастир», Богослов'я. Філософія. Історія, Вип. 14, 2019, 81.

³⁹ М. ЯРЕМА. *Виховання дітей у вченні св. Йоана Золотоустого*(Згідно з його творами «Коментар на перше послання до Тимотея» та «Бесіда на слова: Вдовицю треба вибирати не менш як шістдесятилітню»), 81-82.

⁴⁰ Слово 27. *О воспитании детей*, 720

його душевні потяги, коли він легко піддавався впливу; бур'ян потрібно виполювати в юному віці, – ось тоді б залишені без уваги пристрасті не зробились би невинними⁴¹.

Йоан Золотоустий у своїх повчаннях звертає увагу на те, щоб виховувати в дитині «борця для Христа». Як зазначає Оторіно Паскуато, цей образ часто використовувався у християнському письменстві і є навіяний словами апостола Павла (1 Кор. 9,24-27)⁴². Святитель також пояснює батькам, що вони перші скористаються плодами доброго виховання дітей та отримають нагороду від Бога: «Дійсно, якщо народжені тобою діти отримають належне виховання і будуть навчені доброчесності, то це буде початком і основою твого спасіння, і, крім нагороди за власні добрі діла, ти отримаєш велику нагороду і за їх виховання»⁴³.

Золотоустого не цікавило виховання гармонійно розвиненої особистості – ідеалу давніх греків. Він прагнув сформувати людину на образ і подобу Божу. Святитель порівнює дитину зі статуєю, яку педагог повинен вирізьбити, забираючи зайве і добавляючи те, чого бракує, створюючи статуї для Бога, достойні захоплення.

Так і ви, подібно до тих, хто створює статуї, використовуйте для того весь свій час, створюючи для Бога статуї, достойні похвали: зайве забирайте, а те, чого не вистарчає, добавляйте і уважно спостерігайте за ними кожен день, виявляючи їх природній хист – щоб примножити його, а ваду – щоб позбутися її⁴⁴.

Святитель наголошував, що дисципліна повинна бути справедливою і не містити жорстокості. Карати дитину краще строгим голосом і попередженням, а не фізично. Постійне фізичне покарання може привести до повного його знецінення. У своєму повчанні він пише наступне:

Ударами ж не зловживай, щоб не звикла вона до цього способу виховання – бо якщо привчиться до того, що її постійно так виховують, привчиться і нехтувати тим, і коли привчиться вона зневажати це, тоді все втрачено. Отже, нехай весь час боїться вона побоїв, але не отримує їх, нехай погрожують їй різкою, але не використовують її⁴⁵.

---

⁴¹ Слово 27. *О воспитании детей*, 719.

⁴² О. ПАСКУАТО. *Мириани у Йоана Золотоустого у Церкві, родині, громаді*. Львів 2007, 115.

⁴³ *Пять слов об Анне*, 783.

⁴⁴ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. *О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей*, 180.

⁴⁵ ИОАНН ЗЛАТОУСТ, *О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей*, 182.

Золотоустий закликав батьків до терпіння та мудрості, коли ті намагалися виховувати своїх дітей. Батьки, вимагаючи дисципліни і послуху від дитини, мають пам'ятати також і про характер дитини. Педагогічне завдання вихователів полягає в тому, щоб не зламати її волю. Знищивши в дитині волю, можна позбавити її особистості – необхідної зброї християнина в боротьбі за виживання. Золотоустий у вихованні волі радить стримуватись від крайнощів. Так стосовно її виховання він пише: «Не можна ні повністю відсікати її у юнака, ні дозволяти їй проявляти у всіх випадках: але будемо її виховувати з раннього дитинства в тому, що коли самі вони піддаються несправедливості, переносити це, якщо ж побачать когось скривдженим, то хоробро виступити і ... захистити ...»⁴⁶. Святитель радить стримувати гнів юнака нагадуванням його власних недоліків. Він навіть радить про свого роду тренування для волі, щоб вона залишалась завжди погідною у всіх випадках життя. Найперше, навіть багата дитина повинна обслуговувати, де може, себе саму, не використовуючи слуг⁴⁷. Більше того, коли хтось із слуг пошкодить або втратить щось, що є важливе для дитини, потрібно останню навчити переносити це без гніву і розчарування, і далі святитель для тренування самоопанованості дитини радить відразу не купляти втраченої речі, але почекати, коли вона справиться зі своїми емоціями, і вже коли почне забувати – тоді можна придбати втрачену річ⁴⁸. Підсумовуючи свій дисциплінарний метод виховання гнівливої частини душі, він пише: «Цим приборкай його гнів, щоб виростали в ньому благі помисли, тому що коли він ні через що не дратується, переносить втрату, не має потреби в прислузі, не обурюється, бачачи, що честь віддається іншому, – то що ще залишиться, від чого можна б розгніватись»⁴⁹.

Святитель радив, щоб дисципліна не використовувалась як засіб примусу, але була збалансованою, враховувала індивідуальні потреби кожної дитини та закликає не лише забороняти та карати, але і давати позитивну перспективу: «І

---

⁴⁶ ИОАНН ЗЛАТОУСТ, О тшеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей, 190.

⁴⁷ Див. ИОАНН ЗЛАТОУСТ, О тшеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей, 191.

⁴⁸ Див. ИОАНН ЗЛАТОУСТ, О тшеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей, 191-192.

⁴⁹ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. О тшеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей, 192.

якщо бачиш, що порушується закон, покарай: коли суворим поглядом, коли вразливим словом, коли і докором, але не забувай і хвалити його та обіцяй нагороду»⁵⁰. Йоан Золотоустий переконаний, що найбільше зусилля потрібно прикладати для виховання чесноти чистоти у юнацькому віці. Саме чистота є запорукою майбутнього щасливого сімейного життя. Він зокрема пише:

Зазвичай, ніщо так не прикрашає юнацького віку, як вінець ціломудрості, і те, щоби вступати в шлюб чистому від усякої нечистоти. І жінки будуть їм милі, коли душа їх наперед не досвідчить розпусного життя та не буде зіпсута, коли юнак буде знати лише ту жінку, з якою він взяв шлюб. Тоді любов буває полум'янішою, і сприйняття щиріше, і дружба надійніша, коли юнаки вступають в подружжя з дотриманням цього правила.... А якщо навчиться ціломудрості, то дружину свою буде вважати милішою за всіх, буде дивитись на неї з великою любов'ю і буде мати з нею однодумним; а з миром та однодумністю увійдуть в дім всі блага⁵¹.

Цікавим є порівняння Йоаном Золотоустим душі дитини з містом.

Вважай себе царем, який володіє містом – душею дитини, бо душа є дійсно містом. І подібно до того, як в місті одні крадуть, а інші поводять себе чесно, одні працюють, а інші займаються чим попало, так само поводять себе розум і помисли: одні воюють проти злочинців, як в місті воїни, інші піклуються про все, що відноситься до тіла та дому, як городяни, треті віддають накази, як міська влада⁵².

Як зазначає Л. Бланкенштейн, порівняння душі з містом-державою часто зустрічається у Платона (див., наприклад, «Держава», II, 368e). Це говорить про те, що Золотоустий був прихильником Платона та його вчення. Говорячи про частини душі, Йоан Золотоустий спирається на класифікацію, подану в етичних творах Арістотеля, Платона. Він наголошував в першу чергу на дисципліні розуму та помислів⁵³.

Порівнюючи душу дитини з містом Золотоустий, йде далі, і з цієї аналогії закладає головні напрямні свого аскетично-виховного вчення. Визначивши головних дійових осіб у цьому місті, він немов складає план майбутніх дій

---

⁵⁰ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей, 182.

⁵¹ *Пять слов об Анне*, 788-789.

⁵² ИОАНН ЗЛАТОУСТ. О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей, 180.

⁵³ Див. коментар перекладача в ИОАНН ЗЛАТОУСТ. *О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей*, 197.

приведення до порядку і підтримання його. Золотоустий, зокрема, пише: ...увійшовши в місто, встановимо закони і віддамо розпорядження, якщо з воротами у нас все в порядку. Перш за все, вивчимо доми і сховища громадян, де перебувають запальні та розгнuzдані. Тому, що місцем перебування і домівкою волі вважають груди і серце, яке знаходиться в них, домівкою ж пристрастей — печінка, розуму — мозок. Є у першої частини душі чеснота та вада: чеснота — стриманість та сумирність, вада же — зухвалість та жорстокість; у другої — також: чеснота — стриманість, вада — розгнuzданість, розуму ж чеснота — мудрість, вада — нерозумність. Таким чином потурбуємося про те, щоби народжувались у нас в цих місцях чесноти, які в свою чергу народжували б відповідних громадян — досконалих громадян, оскільки ці пристрасті є свого роду матерями помислів⁵⁴.

Святитель вважав, що багато залежить від того, що дитина чує від своїх домашніх. Це все потім вона переносить у своє життя. Треба пильнувати батькам та іншим членам родини, щоб з їхніх уст виходило слово Боже, а не сварливі, немудрі, вульгарні слова. Він зокрема пише наступне:

Влаштуємо повне вигнання іноземців, щоб не домішувати до цих громадян який-небудь шкідливий збір: надмірні і лайливі слова, немудрі, вульгарні та світські – всіх їх виженемо. І ніхто нехай не заходить через ті ворота, крім одного Царя... І як каже блаженний Павло: «Жадне погане слово нехай не виходить з уст ваших, а лише гарне, що може в потребі повчити, і щоб це вийшло на користь тим, які чують його» (Еф. 4, 29)⁵⁵.

Отже, ні інтелектуальне, ні фізичне виховання так не цікавило святителя, як релігійно-моральне виховання дітей. Йоан Золотоустий наголошував, що в сім'ї потрібно обов'язково встановити дисципліну. Вона має бути чіткою та справедливою. Батьки повинні навчати дітей правильної поведінки та дотримання правил і норм, необхідних для цього.

1.3. Молитва і Святе Письмо в родинному житті

У творах Йоана Золотоустого родина постає як «мала церква»⁵⁶, хоча за М. Нальдіні, святитель характеризує родину за трьома аналогіями: родина як

---

⁵⁴ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. *О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей* / Перевод с греческого Л. С. Бликштейна. Западноевропейская средневековая школа и педагогическая мысль, Вып. 1, Ч.2, М., 1990, С 189.

⁵⁵ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. *О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей*, 182.

⁵⁶ О. ПАСКУАТО. *Миряни у Йоана Золотоустого у Церкві, родині, громаді*. Львів 2007, 105.

держава (ієрархічний устрій), родина як школа (моральна місія) і родина як «маленька церква» (релігійний вимір)⁵⁷. Разом з тим, А. Саприкіна зауважує про певну часову динамічність сприйняття сім'ї святителем: «Ящо у ранішніх творіннях Золотоустого сім'я є частиною «світу», то у зрілому періоді його творчості ми бачимо як єдність, яка протистоїть «світу»⁵⁸. Більше того, дім в гоміліях антиохійського та константинопольського періоду (зрілого періоду діяльності святителя) – не просто умовно ізольований від зовнішнього світу, але являється не тільки єдиним організмом, Церквою, небом, але й військом та фортецею⁵⁹. Звідси й випливає значення молитви і Святого Письма в родинному житті з природи родини як «малої церкви». Знаковим є те, що «не чоловік лише, не жінка, не діти, але й слуги зі своїми чеснотами входять до складу дому, та обумовлюють його благоустрій»⁶⁰.

Оскільки дім є продовженням Церкви, Йоан вимагає, щоб один із семи днів родина присвячувала Богові⁶¹. Тому й святитель неодноразово закликає батьків самим вести своїх дітей до церкви, а не на різні ігрища, розваги.

На видовища ходити постійно ми дозволяємо їм, а до церкви – не заставляємо ніколи; а якщо навіть раз чи два дитина прийде туди, то без користі, надаремно і для забави... Не іншим потрібно поручати їх, а самим з ними ходити і вимагати, щоб вони пам'ятали те, що говорилося і про що навчали⁶².

Вчений, який досліджував повчання Золотоустого про Божественне писання, опираючись на цитати його творів, так подає розуміння святителем богодухновенності Писання:

Джерело Писання незбагненне по своїй природі, тому що в ньому не потоки води, а дари Духа. Якщо слово, сказане від божественного Писання, пом'якшує людську душу сильніше від вогню, робить її здатною на все прекрасне, то причина цього – в

---

⁵⁷ О. ПАСКУАТО. *Миряни у Йоана Золотоустого у Церкві, родині, громаді*. Львів 2007, 106.

⁵⁸ А. САПРЫКИНА. *Семейное воспитание педагогическом учении Иоанна Златоуста*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования, 92.

⁵⁹ А. САПРЫКИНА. *Семейное воспитание педагогическом учении Иоанна Златоуста*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования, 94.

⁶⁰ *Беседа 22 на послание к Ефесеям, 191.*

⁶¹ О. ПАСКУАТО. *Миряни у Йоана Золотоустого у Церкві, родині, громаді*. Львів 2007, 147.

⁶² *Беседа на слова: Вдовица да причитається не меньше лет шестидесяти (1 Тим. 5, 9), и о воспитании детей, и о милостыне, 340.*

богонатхненності; повчання з Писання супроводжуються дією Духа. Основою цього є і те, що скарбниця слова Бога ніколи не вичерпується і не зменшується. Джерело Духа Святого щедро виливає її. Відповідно, Писання є творінням Бога, хоча і написано через людей⁶³.

Йоан Золотоустий закликає батьків, щоб ті виховували в дітей навички до християнського аскетичного життя. Ці навички не можна розглядати як такі, що мали би наблизити дитину до вибору монашого життя, але швидше повинні би були допомогти дитині у практикуванні християнського життя. Золотоустий ставить справу виховання у контексті християнського аскетичного життя. Цікавим є те, що свій головний твір про виховання він починає з розгляду однієї головної пристрасті християнської аскетичної, яка називається марнослав'ям⁶⁴. Святитель приводить різноманітні приклади, де люди, охоплені цією пристрастю, поведуться вкрай нерозумно. Так, зокрема, він пише: «І бідний робить все, щоб носити красиві плащі не через що інше, як для того, щоб привернути увагу натовпу. І часто той, хто може обслуговувати самого себе, купляє слугу не ради потреби, але щоби здавалося, що він, обслуговує самого себе, і тим притягує до себе безчестя»⁶⁵. Святитель протиставляє ідеалу такого псевдобагатства ідеал внутрішнього багатства чеснот біблійних осіб – Іллі, Єлисея, Івана Хрестителя, які за світською логікою, будучи матеріально бідними, були би постійно зневаженими. Так у Іллі «не було нічого, крім милості, і спілкувався він з вдовою, яка сама була бідна, і життя було у нього злиденне, коли він прийшов до дверей цієї бідної жінки і промовляв слова, які говорять ті, що просять милостиню»⁶⁶.

Також згідно за тією ж логікою не було гідності і в Єлисея, якого нагодувала бідна жінка, як також був без честі і Йоан, який не мав ні плаща, ні хліба⁶⁷. Роздумуючи про суть справжньої гідності, він приходять до наступного висновку: «В одному є лише відсутність гідності – в тому, щоб багато

---

⁶³ Д.С. ЛЕОНАРДОВ. Учение святителя Иоанна Златоуста о богодухновенности Библии, Библейско-богословская коллекция. Серия «Библейстика». Золотой фонд русской библейстики. Репринт, 370-371.

⁶⁴ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей, 173-178.

⁶⁵ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей, 177.

⁶⁶ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей, 178.

⁶⁷ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей, 178.

накопичувати, і це є велика відсутність гідності. Тому що з цим майном отримує людина славу бездіяльності, дурості, пихатості, марнослав'я та жорстокості. Не в тому гідність, щоби носити красивий одяг, але в тому щоби одягнутись в добрі діла»⁶⁸. Продовжуючи тему чеснот, святитель заохочує батьків давати ім'я дитині не зі світських міркувань, щоб воно не було ім'ям когось зі старших родичів. Натомість ім'я має бути пов'язане з тими чеснотливими людьми, які колись його носили. Таким чином, саме ім'я стає середником, натхенником чеснотливого життя дитини⁶⁹.

Йоан Золотоустий закликає батька, щоб той заохочував дитину навчитись молитись «з усім старанням та скрухою», не зважаючи на дитячий вік. Як аргумент, святитель приводить біблійні приклади Йосипа, Єремії, Соломона, Самуїла, який «виховував свого вчителя, сам ще будучи юним»⁷⁰. Більше того, в іншому місці він говорить вже навіть не про просту молитву, але таку, яка покликана допомагати перемагати сон під час нічних чувань: «І з особливою ревністю виганяйте з них всяку нагоду до розгнужданості, тому що нехильність до неї найбільше шкідлива для юних душ. Краще за все, швидше ніж вона встигне пізнати це, привчи її бути тверезою, перемагати сон, чувати на молитві, всі слова та діла знаменуючи знаком Хреста»⁷¹. Деякі автори, які досліджували мислення Йоана Золотоустого, відносять до негативних моментів вчення святителя про заохочення залучати дитину до нічних чувань. Так, зокрема Оторіно Паскуато, пишучи про певні моменти виховання Золотоустого, які можуть приводити до пригнічення дитячої психіки, пише наступне:

Сюди потрібно додати також екстравагантні форми родинної побожності. Як от нічні чування, що їх рекомендує Йоан. Наполягаючи на частому співанні псалмів та побожних пісень, заклики до регулярного читання Слова Божого – усе це покликано створити надто ідеалізовану, мало не монастирську атмосферу, що контрастує із простою, стриманою, а, проте, глибокою побожністю звичайних християнських родин.⁷²

---

⁶⁸ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей, 178.

⁶⁹ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей, 186.

⁷⁰ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей, 193.

⁷¹ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей, 180.

⁷² О. ПАСКУАТО. *Миряни у Йоана Золотоустого у Церкві, родині, громаді*. Львів 2007, 156.

Важко є не погодитись з певним раціональним сенсом ідеї дослідника, але, на нашу думку, повністю погодитись з його ідеєю стосовно перебільшення ролі молитви та читання Святого Писання ми не можемо. Ці середники не використовувались святителем для досягнення якогось майже монашого ідеалу, але вважались Золотоустим дієвими знаряддями, які були покликані протидіяти спокусам тогочасних суспільних звичаїв. Мабуть, найкращими словами, які можна навести, як відповідь самого Йоана Золотоустого, будуть:

Чи хочеш, щоб твій син був слухняний? З дитинства виховуй його в настановах та вченні Господньому. Не думай, що слухання Божественних Писань буде для нього ділом непотрібним. Там він почує перш за все: шануй батька твого і матір твою – слова направлені на твою користь. Не кажи, це (слухання Писання) діло монахів; невже мені зробити його монахом? Немає потреби бути йому монахом! Що це в тобі за страх, – боїшся того, що має так багато вигод? Зроби його християнином. І світським людям дуже потрібно прислухатись до вчення, яке міститься тут (в Писанні), а особливо дітям. Діти в цьому віці багато не знають, до незнання додається те, що дізнаються дещо з творів поганських, вивчаючи в них життя незбагнених, згідно їхнього уявлення, героїв, які служили пристрастям, та боялись смерті, як наприклад Ахилес, який був безутішний та помирав через наложницю, чи інший, який пиячив, і інші в цьому роді. І так він (син твій) має потребу і в цих лікарствах⁷³.

Хоча у своїх повчаннях стосовно виховання Йоан Золотоустий рідко прямо наголошує на провідну роль Святого Духа у вихованні, проте Святий Дух діє через Писання, практикування молитви та зростання у чеснотах. Великий наголос на важливості історій зі Святого Писання міститься у факті розуміння його богонатхненності. Присутність Духа надає життю кожної людини цілеспрямованості й упорядкованості. Він провадить християн у духовному зростанні й так облаштовує життя, що воно є благословенням для інших. Святий Дух має надати необхідну силу і мудрість для виховання дітей: «...цьому навчаються не від вчителів та не з допомогою науки, а з Божественних Писань»⁷⁴.

---

⁷³ *Беседа 21 на послание к Ефессянам. Полное собрание творений св. Иоанна Златоуста в двенадцати томах, том 11, Санкт Петербург: [б. в.], 185.*

⁷⁴ *Беседа 21 на послание к Ефессянам, 185.*

Йоан Золотоустий вивчення Святого Писання з дитиною радить проводити в невимушеній атмосфері. Разом з тим воно не повинно сприйматись нею як щось нав'язане і чуже для її досвіду. Святитель дає навіть чисто психологічні життєві поради, закликаючи говорити про історії зі Святого Писання, вдало вибираючи відповідний для цього момент. Так він, зокрема пише: «Але коли відпочиває дитина від праці, навчання, а душа із задоволенням проводить час, слухаючи розповіді про минуле, тоді говори з нею, але без надмірної дитячості, адже філософа виховуєш, борця та громадянина небес ...»⁷⁵. А в іншому місці пропонує зробити приємною розповідь, щоб дитина знаходила в ній певне задоволення⁷⁶.

Під час ознайомлення дитини зі Святим Писанням Золотоустий радить використовувати принцип поступовості. Спочатку він радить розказувати ту чи іншу історію, і лише після певного часу засвоєння почутого, навіть перевірки засвоєння – йде вже моральне повчання засноване на почутій історії. Так для прикладу, розказуючи про Якова та Ісава святитель радить: «Спостерігаючи, яке це здійснює благу дію і не розказуючи всієї історії до кінця, розумієш скільки можна взяти з цього»⁷⁷.

Цікавим є те, що різні розповіді із Святого Писання Золотоустий сортує в залежності від віку дитини. Так, найперше він радить розказувати історію про братів Авеля та Каїна,⁷⁸ потім про Якова та Ісава.⁷⁹ Ближче до юнацького віку, в період статевого дозрівання, святитель закликає: «Нехай він постійно слухає про Йосипа, нехай взагалі вивчить те, що відноситься до царства небесного і яка нагорода очікує тих, хто є стриманий»⁸⁰. В іншому місці Золотоустий радить наголошувати на темі про геєну – як покарання і фактор стримування⁸¹. Далі він більш детально піднімає тему поступовості розкриття історій Святого Писання в залежності від зрілості слухача:

---

⁷⁵ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей, 183.

⁷⁶ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей, 183.

⁷⁷ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей, 185.

⁷⁸ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей, 183.

⁷⁹ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей, 185.

⁸⁰ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей, 189.

⁸¹ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей, 192.

Розкажи йому, коли підросте, і більш страшні історії. Тому що, поки розум ще не міцний, не можна наклада на нього такого тягару, щоб не вразити його. Коли йому буде 15 років або більше, нехай почує про геєну, більше того, коли йому буде 18 років або менше, нехай почує про Потоп, і про те, що було з жителями Содоми і Єгипту – все, що стосується кар, повинно бути розказано дуже детально. Коли буде ще старшим, нехай почує і про Новий Завіт, про благодать і про геєну. Усіма цими і тисячами інших розповідей охороняй його слух, взявши приклади і з теперішнього життя⁸².

Підхід до навчання через вивчення Святого Писання у Йоана Золотоустого можна назвати комплексним. І полягає він у тому, що розказані історії у різний спосіб підсилюються. Так для прикладу, він пише про роль матері у цьому процесі: «Нехай і мати сидить поряд, в той час як душа дитини формується такими розповідями, щоб і вона допомогла цьому і хвалила те, що розповідають»⁸³. Також святий радить уважно спостерігати за реакцією дитини, щоби зуміти скерувати її сприйняття у правильне русло: «Спостерігаючи, яку це здійснює благу дію, і не розказуючи їй історії до кінця, зрозумієш скільки можна використати з цього. Перш за все, страх та повагу будуть відчувати до батьків діти, бачачи, як борються за батьківське благословення ... »⁸⁴.

Ще одним з важливих поглядів на виховання, який розглядав Йоан Золотоустий, є використання молитви та релігійної практики для формування духовності дітей. Він вважав, що молитва повинна стати невід'ємною частиною життя кожної людини і має бути засобом зв'язку з Богом. «Народилась у тебе дитина, – наслідуй Анну. Святий наголошує, що ніщо не може зрівнятися з молитвою та могутністю віри. «Це та інше недавно показала нам Анна: прийшовши до Бога з тими дарами, вона зробила все, що хотіла: і зіпсуту природу виправила, і замкнену утробу відкрила, і безчестя знищила...»⁸⁵.

---

⁸² ИОАНН ЗЛАТОУСТ. О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей, 187.

⁸³ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей, 184.

⁸⁴ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей, 186.

⁸⁵ *Пять слов об Анне*, 790.

Йоан Золотоустий радить залучати дітей до молитви навіть під час трапези. На його думку, це допоможе стримувати їх від непристойних слів та буде виховувати в них вдячність до Божих дарів. Діти будуть сприймати їжу як дар Божий. «...тому що де молитва і благодарення, туди приходить благодать Святого Духа, звідси проганяються демони, і всі ворожі сили відступають і втікають. Хто звертається до молитви, той і під час трапези не наважується сказати щось непристойне, а якщо й скаже, то зразу розкаюється»⁸⁶. Святитель також вважає дуже доречним під час трапези вставляти в розмови з дітьми історії і приклади зі Святого Письма. Адже трапеза – це гарна нагода для сім'ї, щоб побути разом та поспілкуватись. Оскільки протягом дня батьки часто зайняті своїми справами, то якраз під час спільного обіду чи вечері дитина має можливість відчутти батьківську любов та турботу. Тому Золотоустий радить перед тим як йти на службу Божу, прочитати вдома з дитиною Євангеліє, а в церкві вже закріпити почуте.

Він звертає увагу на те, що батьки часто вибирають неправильні пріоритети у вихованні своїх дітей. Вони дбають про їх навчання, військову службу, але занедбують духовні речі. «Про те, щоб вони отримали зовнішнє виховання і поступили на військову службу, ми стараємось, витрачаємо гроші... а про те, щоб їх поважав Цар ангелів, не звертаємо ніякої уваги»⁸⁷.

Йоан Золотоустий хоче тим підкреслити думку про те, що діти належать в першу чергу Богові. Тому вони і мають бути посвячені Богові. Причащаючись не тільки словесної трапези, а й трапези євхаристійної, діти разом з батьками перебувають в духовній єдності з Богом.

Отже, як бачимо Йоанова концепція виховання в родині починає набирати християнських рис, коли він заохочує регулярно читати Святе Письмо. Вірні після повернення з церкви повинні влаштувати родині подвійну трапезу, наситивши своїх домашніх не тільки хлібом, а й Словом Божим. Чоловік має

---

⁸⁶ *Пять слов об Анне, 798-799.*

⁸⁷ *Беседа на слова: Вдовица да причитається не меньше лет шестидесяти (1 Тим. 5, 9), и о воспитании детей, и о милостыне, 340.*

переказувати почуте в храмі, а жінка – повинна навчатися від нього разом з дітьми та слугами. Йоан Золотоустий з великою проникливістю говорить, що навіть сон тоді буде мирнішим та спокійнішим. Коли кожного разу запам'ятовувати сказане в храмі, тоді зрозумілішою буде подальша церковна наука і священникові легше буде навчати свою паству.

Отже, виховання без молитви є неможливим, адже за допомогою молитви відбувається спілкування з самим Богом. Молитва – це могутня зброя в боротьбі проти гріховних пристрастей. Молитва є основою християнського життя і виховання. Сімейна молитва може бути одним із способів не лише підтримки близьких стосунків у родині, але і сприяти вихованню віри та покори волі Божій. Регулярне відвідування церкви є важливим елементом виховання віри. Церква надає можливість отримати духовні настанови, а також зустрітися з іншими віруючими. Святе Письмо та інші святі писання містять численні настанови з питань моральної поведінки, які можуть бути використані для виховання християнських чеснот та давати можливість протистояти не завжди моральним звичаям навколишнього світу.

Вінець правильного виховання у Йоана Золотоустого пов'язаний з визначенням важливості справжніх, з погляду зору християнського життя, цінностей. Саме вони лежать в основі правильних вчинків у житті. Правильне визначення цінностей у святителя пов'язане з вихованням розумної частини душі. Саме її він вважає найважливішою, і наголошує, що для її виховання потрібно прикласти дуже багато зусиль⁸⁸. Шлях виховання розуму він бачить наступним чином:

І так, установемо і розвинемо в ній таке роздумування, щоби розуміла вона людські справи: що означає багатство, слава, влада і щоби вона умла нехтувати ними та прагнути до вищого. І закарбуємо в її пам'яті таку пораду: «Дитино, бійся Бога і окрім Нього не бійся нічого іншого» ... Страху Божого достатньо для мудрості і для того, щоби мати правильне і потрібне судження про людські справи. Тому що, вершиною мудрості є те, щоб не

---

⁸⁸ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей, 194.

захоплюватись вчинками, які властиві дітям. Нехай привчиться вважати нічим гроші, людську славу, владу, смерть і це (тимчасове) життя, – і, поступаючи так, буде розумним⁸⁹.

Такий максималізм, на перший погляд, може сприйматись як занадто ригористичний та нездійснений ідеал для виховання. Проте такий підхід є закладений у самій суті християнського вчення, яке протистоїть неправильним, але, як правило, загальноприйнятим суспільним ідеалам, важливості матеріального життя перед духовними цінностями. Йоан Золотоустий у своїй педагогічній системі просто доводить до логічного завершення це протистояння, і не зупиняється ні перед чим у намаганні виховати «громадянина неба». Ще більше світла на максималістичний вимір християнства проливає С. Булгаков у своїх роздумах над розумінням етики у відношенні до східного християнства. Він вдало підмітив, що етика тут не є автономною, але релігійною:

Етика для православ'я релігійна, є образом спасіння душі, який визначається релігійно-аскетично. Релігійно-етичний максимум тут досягається, тому, в ідеалі чернечому, як досконалому слідуванню за Христом в несенні свого хреста і самозреченні. Вищі чесноти для чернецтва досягаються через відречення від своєї волі, смиренність і збереження чистоти серця. Обіти чистоти та убогості є лише засобом цієї мети, хоча й не для всіх обов'язковими, як обов'язковою є сама мета. Православ'я не має різних масштабів моралі, але вживає той самий масштаб у застосуванні до різних положень у житті. Воно не знає і різної моралі, світської та чернечої, відмінність існує лише в ступені, у кількості, а не якості⁹⁰.

Мусимо відзначити повноту і всеохопність Йоанового педагогічного проєкту. Святитель не залишає поза увагою жодного етапу виховання від дитинства й аж до одруження. Його педагогіка – напрочуд цілісна, бо крізь неї проходить турбота про поступовий, але постійний моральний розвиток дитини⁹¹.

Деякі моменти щодо виховання в Золотоустого є все ж таки суперечливими та проблематичними. Найперше, це недостатня увага святителя до фізичного та інтелектуального виховання. Крім того, всі етапи та аспекти – просякнуті страхом, що не завжди сприяє автентичності виховного процесу. А також до

---

⁸⁹ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей, 194.

⁹⁰ С. Н. БУЛГАКОВ *Православие. Очерки учения православной церкви*, 3-е издание, YMCA-PRESS, 11, rue de la Montagne S te. Genevieve, Paris 5 e. 1989

⁹¹ О. ПАСКУАТО. *Миряни у Йоана Золотоустого у Церкві, родині, громаді*. Львів 2007, 155.

цього ще й додається, як ми бачимо, постійний нагляд. Він може легко спонукати дитину до потайливості у вчинках. Але разом з тим у цьому не можливо не побачити любові та турботи про дитину, прагнення захистити її від моральних небезпек. Також, забороняючи навчатись разом хлопчикам з дівчатками, Золотоустий, як бачимо, надміру переймається проблемою цноти. Треба сюди додати також і екстравагантні форми родинної побожності – нічні молитовні чужання, часте співання псалмів, регулярне читання Святого Письма. Це все покликане для того, щоб створити ідеалізовану монастирську атмосферу, яка контрастує з простою побожністю звичайних християнських родин⁹².

Що ж до ідеї прищеплення дитині страху перед покаранням, то вона в Золотоустого має старозавітне походження. То саме стосується вимоги повсякчасного нагляду за дитиною. Пропоноване ж святителем застосування покарань було в дусі тогочасної греко-римської педагогії. Ідеї виховання ж дитини в чистоті сформувалися під впливом монастирської аскези Йоана Золотоустого. Також і не малу роль відіграла відразу до тої неморальності, яка панувала серед тогочасного суспільства⁹³.

До позитивних аспектів Йоанової педагогії можна віднести перш за все наголошення Золотоустим на релігійно-моральному вихованні дітей. Він наполягав на моральному вихованні з раннього віку. Воно мало поступово розкривати перед дитиною цінності християнського життя й вчити її як їх осягнути. Це мало приготувати дитину до протистояння негативним впливам поганських шкіл та суспільного оточення⁹⁴.

Ще одним позитивним моментом являється головна умова для самих вихователів – батька і матері, бути живим прикладом для своїх дітей. Це значило, що і самі батьки мали пройти перед тим християнський вишкіл, без якого їхні виховні заходи зазнали б повної поразки. Ця вимога висувалася і в

---

⁹² О. ПАСКУАТО. *Миряни у Йоана Золотоустого у Церкві, родині, громаді*. Львів 2007, 156.

⁹³ О. ПАСКУАТО. *Миряни у Йоана Золотоустого у Церкві, родині, громаді*. Львів 2007, 156.

⁹⁴ О. ПАСКУАТО. *Миряни у Йоана Золотоустого у Церкві, родині, громаді*. Львів 2007, 157.

поганському світі – правдивий ритор мав провадити таке ж життя, як і його промови⁹⁵.

Іншим позитивним моментом є звертання уваги Золотоустим на потребу оберігання синів і дочок від негативного досвіду. На його думку, повторенням добрих вчинків в дитини мала виробитися звичка, рівнозначна законові⁹⁶.

Як бачимо, святитель володів тонким педагогічним чуттям. Він як ніхто інший виявляв живу турботу про молодь. У його підході гармонічно поєднуються аскетичний вимір духовної боротьби християнина, пастирська второпність, природня психологічна спостережливість та педагогічний хист.

---

⁹⁵ О. ПАСКУАТО. *Миряни у Йоана Золотоустого у Церкві, родині, громаді*. Львів 2007, 157.

⁹⁶ О. ПАСКУАТО. *Миряни у Йоана Золотоустого у Церкві, родині, громаді*. Львів 2007, 157.

РОЗДІЛ 2. ВИХОВНА РОЛЬ БАТЬКІВ

Досліджуючи педагогічні настанови Йоана Золотоустого можна побачити, що згідно з його думкою виховання дітей – першорядне завдання батьків. Роль шкільного вчителя стає чисто технічною, властивою тільки для вузького кола інтелігенції. І, навпаки, домашнє виховання під керуванням батька було дуже серйозне. Золотоустий вірив, що тільки в родині можна виховати християнина, правдивого любомудра, з притаманними йому усіма християнськими чеснотами, а відтак і доброчесними ділами. Йоан Золотоустий розглядає батька, матір та дитину немовби одне тіло:

... як художники, зображаючи тіла, починають з голови, потім переходять до шиї, і в самому кінці до ніг, — саме так поступає блаженний Павло у своїх промовах. Сказавши спочатку про чоловіка, потім про жінку, другу владу, в кінці послідовно переходить до третьої, — говорить про дітей, — тому що над жінкою володарює чоловік, а над дітьми – чоловік і жінка⁹⁷.

У виховному проєкті Йоана Золотоустого чітко окреслено роль та повноваження батька і матері.

2.1. Роль батька у виховному процесі

Дім, життєвий домашній простір у Золотоустого має ієрархічну будову. Його святитель прирівнює до держави, де чоловік керує жінкою, жінка слугами, слуги своїми жінками, а чоловіки і жінки — своїми дітьми. Батько родини є царем — якому підкоряються менші начальники.⁹⁸ Отож, найважливіше місце в родині займає батько, на якого покладена головна відповідальність за виховання дітей, а передовсім синів. Так було запроваджено в єврейських родинах, і Золотоустий підхопив цю ідею. Для нього саме батько мав в цілому керувати

---

⁹⁷ *Беседа 21 на послание к Ефесянам*, 183.

⁹⁸ *Беседа 22 на послание к Ефесянам*, 195.

родиною. Святитель продовжує думку апостола Павла про те, що бути головою церковної громади може тільки той, хто довів свою здатність керувати власним домом. «... щоб власним домом добре правив, та щоб дітей тримав у послусі з усякою повагою» (1Тим. 3, 4)⁹⁹. Зрештою, навіть погани також керувалися тим самим критерієм вибору чоловіків на громадські посади. Тут Йоан Золотоустий досить чітко окреслює обов'язки батька, який несе основну відповідальність за родину.

А Церква – це те саме, що великий дім, і коли в домі є діти, жінка, слуги, і над всіма вивищується своєю владою чоловік, то так само, не інакше, і в Церкві: є діти, жінки, слуги. Якщо ж предстоятель, керуючи Церквою, послугується помічниками, то так само й чоловік має за помічницю свою жінку. Але ж тут треба піклуватися про поживок для вдовиць і вдів. І там теж чоловік має під своєю опікою рабів, дочок. Зрештою, домом назагал керувати легше. Тому як може керувати справами Церкви той, хто не влаштував як слід свого дому?¹⁰⁰

Найперше батько є вчителем для свого дому. Для Золотоустого бути вчителем є і завданням, і властивістю кожного батька як такого¹⁰¹. Саме навчання виходить на перше місце у справі виховання. Йоан Золотоустий пише:

Навчи його бути привітним і чоловіколюбним. І якщо побачиш, що він зневажає свого прислужника, не залишай цього без уваги, але покарай вільного. Тому що той, хто знає, що недозволено знущатися і над власним рабом, тим більше не буде сварити та зневажати вільного, рівного йому за честю.... Переконай так розмовляти з дитиною і матір, і виховника, і прислужника, так, щоби всі разом були сторожами і не дозволяли ні одного з тих поганих слів виходити дитини із уст її...¹⁰².

Отже, вирішальну роль у родині відіграє чоловік і батько, а його піклування про жінку, дітей забезпечує їм хороше життя та достаток. Якщо чоловік хороший, якщо він – добра голова, то й в усьому тілі не буде ніякого безладу. Дуже цікаво, що Йоан прирівнює батька родини до єпископа у своїй єпархії. Тому, на його думку, кожний батько є також покликаний до духовного

---

⁹⁹ *Святе Письмо*. Рим 1990, с. 259.

¹⁰⁰ *Беседа 10. Толкование на 1 Тимофея*, 685.

¹⁰¹ А. САПРЫКИНА. *Семейное воспитание педагогическом учении Иоанна Златоуста*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования, 117.

¹⁰² ИОАНН ЗЛАТОУСТ. *О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей*, 182.

служіння, а насамперед до читання й тлумачення Святого Письма. Він повинен бути прикладом житейської мудрості, живим законом¹⁰³.

Ми вже згадували, що для Золотоустого характерною є ідея про те, що батько – наче цар¹⁰⁴, який мусить збудувати місто, тобто душу дитини. Мешканці цього міста, за словами Золотоустого, є недосвідченими у всьому, що вони роблять. А це означає, що без найменшого опору вони приймуть його закони. Тому цар, тобто батько, має встановити закони для цього міста і уважно пильнувати за їх дотриманням. Кордонами й огорожею його мають бути чотири органи чуття (слух, нюх, дотик, смак), тіло – наче мур, а входами – очі, язик, вуха, ніс¹⁰⁵. Саприкіна, досліджуючи твори Золотоустого, приходять до висновку, що згідно вчення Золотоустого, батько є головою сім'ї буквально царем в домі. Він несе відповідальність перед Царем Богом за виховання своїх дітей. Його основна роль полягає у піклуванні про дітей, у керівництві всім життям їх, управління виховним процесом, вибором учителів. Батько є не тільки царем у домі, але учителем. Саме учительство є першою головною його метою. Золотоустий закликає батька бути наставником також і матері, яка теж покликана виховувати дітей¹⁰⁶.

Згідно з римським правом дитина вважалася власністю батька. Батько являвся володарем сім'ї а, отже, і володарем дітей. При цьому права батька переважали над його обов'язками¹⁰⁷. Порівнюючи поняття влади батька за римським правом, і те як розуміє його Золотоустий, Саприкіна показує їхню різницю:

Влада батька за римським правом — влада власника, влада батька згідно з Золотоустим — знаряддя виконання обов'язку перед істинним Владикою. І у Золотоустого батько має владу над дитиною, проте ця влада є даною Богом з певною метою — зробити «зручним»

---

¹⁰³ О. ПАСКУАТО. *Миряни у Йоана Золотоустого у Церкві, родині, громаді*. Львів 2007, 131.

¹⁰⁴ Батько, який сам підчиняється Верховному Богові, отримує від нього владу, що по своїй природі є унікальною. Золотоустий називає батька царем душі дитини, яку він порівнює з містом. (Див. ИОАНН ЗЛАТОУСТ. О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей, 180)

¹⁰⁵ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей, 181.

¹⁰⁶ А. САПРЫКИНА. *Роль отца в педагогическом учении святителя Иоанна Златоуста*. Вестник ПСТГУ IV: Педагогика. Психология 2014. Вып. 4 (35), 80.

¹⁰⁷ А. САПРЫКИНА. *Семейное воспитание педагогическом учении Иоанна Златоуста*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования. Москва 2012, 72.

виконанням батьком обов'язку, на нього покладеного. Таким чином, ми бачимо певну типологічну відповідність між світськими законами та християнським вченням зрілого Золотоустого «за формою» (володіння та відповідальність), проте суттєву відмінність «по суті» (право власності на дитину)¹⁰⁸.

Пізніше римське законодавство під впливом християнства дещо змінило своє ставлення до виховання. Воно зобов'язувало батьків виховувати своїх дітей в «послуші й напоумленні Господньому»¹⁰⁹. Тому Йоан Золотоустий розглядає владу батька як засіб виконання зобов'язання перед Владикою. В святителя батько теж має владу над дитиною, але вона є даною йому Богом з певною метою – вчинити «зручним» виконання батьком покладеного на нього обов'язку¹¹⁰. Роль батька в педагогічному процесі – унікальна, оскільки становище батька співвідноситься з божественним (Промисл), царським (влада), священничим (вчитель). Отже, під час виховання дитини головна роль в цьому процесі належить Богові, а батько, виявляється, не є цілковитим власником, а – слугою-педагогом в єдиного істинного Батька. Він повинен буде відповісти перед своїм Владикою за якість дорученої йому справи¹¹¹.

2.2. Роль матері у вихованні

Йоан Золотоустий, призначає головну роль у вихованні батькові. Порівнявши чоловіка з царем, а жінку з воєначальником, він підсумовує: «Так само й над дітьми жінка має менше влади, ніж чоловік»¹¹². Разом з тим святитель визнає важливу роль дружини, матері у сім'ї. Так він називає дружину другим царем в домі, хоча і без діадеми.¹¹³ Як каже один вихователь: «Найкращий метод виховання – дати дитині добру матір». Мати формує серце дитини на відміну від

---

¹⁰⁸ А. САПРЫКИНА. Ответственность родителей за воспитание детей как принцип педагогического учения святителя иоанна златоуста Вестник ПСТГУ IV: Педагогика. Психология 2016. Вып. 1 (40), 72.

¹⁰⁹ *Послання до Ефесян 6, 4. Святе Письмо*, 245.

¹¹⁰ А. САПРЫКИНА. Семейное воспитание педагогическом учении Иоанна Златоуста. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования, 72.

¹¹¹ А. САПРЫКИНА. Семейное воспитание педагогическом учении Иоанна Златоуста. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования, 73.

¹¹² О. ПАСКУАТО. *Миряни у Йоана Золотоустого у Церкві, родині, громаді*. Львів 2007, 132.

¹¹³ *Беседа 22 на послание к Ефесянам*, 195.

батька, що формує розум, волю, характер дитини. Головне завдання матері – наповнити її серце добром та любов'ю¹¹⁴.

В основному Йоан Золотоустий звертається до батька. Про жінку-матір як виховательку він згадує нечасто. Проте в кінці свого головного трактату про виховання святитель присвячує матері більше слів. Він, зокрема, пише:

Нехай і мати навчиться виховувати свою діву за цими правилами: відвертаючи її від розкоші та від прикрас, і від усього іншого, що властиве блудницям. Нехай все виконується згідно цього закону: нехай відвертають від розніженості та п'янства: і юнака, і дівчину. І це має велике значення для стриманості: тому що юнакам докучає пристрасть, дівчатам же любов до нарядів та марнославство¹¹⁵.

Разом з тим святитель звертається з педагогічними настановами окремо і до батька, і до матері. На його думку, обоє батьків отримують нагороду за свою педагогічну працю. Говорячи про старозавітню пророчицю Анну, він підкреслює, що і чоловіки, і жінки повинні її наслідувати. За добре виховання дітей матір теж отримує таку ж нагороду, як і батько¹¹⁶. Однак все ж таки ролі батька та матері у виховному процесі дітей в Йоана Золотоустого дещо відрізняються. Жінці відводиться роль доглядати за домом та піклуватися хатніми справами. Саме це, а також близькі стосунки з дітьми та всіма іншими членами родини, на думку Золотоустого, відрізняють її від розпусниці, яка думає тільки про себе та задоволення своїх потреб¹¹⁷.

Розглядаючи слова апостола, що жінка «спасеться, народжувавши дітей» (1 Тим. 2, 15), святитель підкреслює необхідну умову, висунуту апостолом Павлом: «якщо перебуватиме у вірі, любові та святості зо скромністю». Це значить, що в першу чергу мати сама повинна бути чеснотливою, виховувати себе, і на своєму прикладі виховувати дітей. Шляхом спасіння кожної жінки, на

---

¹¹⁴ о. ЮЛІАН КАТРИЙ. Божі заповіді. Дорога до нашого спасіння. Львів, 2015, 52.

¹¹⁵ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей, 195.

¹¹⁶ А. САПРЫКИНА. Семейное воспитание педагогическом учении Иоанна Златоуста. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования, 114.

¹¹⁷ О. ПАСКУАТО *Миряни у Йоана Золотоустого у Церкві, родині, громаді*. Львів 2007, 132.

думку Йоана Золотоустого, являється не народження дітей, яке є природнім ділом, а їх виховання¹¹⁸.

Йоан Золотоустий, роздумуючи над народженням Самуїла, приходять до висновку що народження цього пророка у певному сенсі є надприроднім. Оскільки Анна була бездітною, то сам факт народження Самуїла і є ознакою не лише природніх процесів народження всіх дітей, але – наслідком молитви, віри та посту його матері Анни¹¹⁹.

Згідно повчань Золотоустого, матір також покликана до вчительського уряду, хоча і не називається «вчителем», як батько. Підлегле становище жінки не позбавляє її права вчити – вона позбавлена його тільки по відношенню до Церкви та чоловіка¹²⁰. Отже, таким чином, матір може повчати своїх дітей, підкоряючись чоловікові. Якщо батька прямо називається вчителем, то мати-вчитель – «умовно».

В деяких випадках Золотоустий у своїх повчаннях підкреслює особливу роль матері у вихованні дочок. І на практиці, як ми бачимо з життя святої Мокрини, на плечі матері лягала турбота про дівчаток: «Дитина росла, і хоча у неї була власна няня, більше няньчила його мати на своїх власних руках»¹²¹. Мати покликана на практиці реалізовувати турботу про дітей. Та й у вихованні самого святителя велику роль зіграла саме материнська турбота. Як нам відомо, його виховувала мати. «Відносини між Йоаном та матір'ю були близькими. Вона любила повторяти йому, що він – живий портрет свого батька»¹²².

На наш погляд, другорядність матері по відношенню до ролі дружини не означає, що автор нехтує жінкою-виховницею. Ідеальною в цій ситуації є жінка-християнка як одноступінь чоловікові, і як вихователька, яка прагне успіху. Виховання дітей для жінки являється ще одним із засобів спасіння. Жінка матиме

---

¹¹⁸ О. ПАСКУАТО. *Миряни у Йоана Золотоустого у Церкві, родині, громаді*. Львів 2007, 124.

¹¹⁹ *Пять слов об Анне*, 790.

¹²⁰ О. ПАСКУАТО. *Миряни у Йоана Золотоустого у Церкві, родині, громаді*. Львів 2007, 124.

¹²¹ ГРИГОРИЙ НИССКИЙ, *Послание о жизни Макрины*, Москва, 2002, 19.

¹²² БРЕНДЛЕ Р. *Иоанн Златоуст*. Москва 2008, 19.

велику нагороду, якщо діти, яких вона виховала, перебуватимуть у вірі, любові та святості. Золотоустий у слові про Анну пише наступне:

Отже, нам треба дбати про дітей обох статей, надто жінкам, бо вони більше сидять удома. Чоловіків часто відволікають і подорожі, і судові слухання, і громадські справи; а жінка не причетна до всіх цих турбот, тому їй більше з руки виховувати дітей, адже вона має багато вільного часу. В давнину жінки так і робили. Справді, цей обов'язок – маю на увазі піклування про дітей і спонукування їх до любовидрості – лежить не тільки на чоловіках, а й на жінках¹²³.

Тому, в турботах про родину, мати відіграє не менш важливу роль, ніж батько¹²⁴.

Педагогічним настановам Йоана Золотоустого притаманні послідовність та радикальність, але чи тогочасні батьки чули його, ми не знаємо. Для Золотоустого виховати дитину – не означає просто її вигодувати. Святитель, розуміючи всю складність даного процесу, все ж підкреслює високу гідність батьківства і спонукає їх прикладати чим раз більше зусиль до справи виховання. Він навіть припускає таку думку, що якщо б всі батьки по-християнському виховували своїх дітей, то не було б потреби ні в законах, ні в судилищах, ні в стратах¹²⁵.

Наголошуючи на першорядному значенні християнського виховання, він за допомогою цього боровся з переконаннями багатьох батьків, які вважали, що насамперед потрібно піклуватися про матеріальний статок дітей, їхнє благополуччя та багатство. Дуже часто в ті часи батьки в гонитві за багатством занедбували справу виховання, віддаючи дітей на світські студії, аби забезпечити їм блискучу кар'єру та високий заробіток¹²⁶.

Спочатку Йоан Золотоустий заявляв про те, щоб віддавати дітей в монастир на виховання, де монахи виховують їх в євангельському дусі. Пізніше він таки змінив свою думку щодо цього через неможливість переконати неподатливих батьків. І доручив цю справу батькам.

---

¹²³ *Пять слов об Анне*, 783.

¹²⁴ О. ПАСКУАТО. *Миряни у Йоана Золотоустого у Церкві, родині, громаді*. Львів 2007, 132-133.

¹²⁵ О. ПАСКУАТО. *Миряни у Йоана Золотоустого у Церкві, родині, громаді*. Львів 2007, 125.

¹²⁶ О. ПАСКУАТО. *Миряни у Йоана Золотоустого у Церкві, родині, громаді*. Львів 2007, 126.

Отже, педагогія Золотоустого проглядається через призму родини й родинного життя. Християнське виховання дитини є результатом односпрямованих зусиль усіх членів родини, які творять середовище, в якому дитина, мов губка, поступово проникається людськими та християнськими цінностями. Звідси впливає важливе для святителя сприйняття родини як «маленької церкви», а батька – як єпископа своєї родини.

РОЗДІЛ 3.

ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Здорові сім'ї не виникають випадково, а є наслідком присвяченого часу та докладених сил до виховання позитивного характеру молодого покоління. Поради Йоана Золотоустого – з одного боку відділені від нас сторіччями, а з іншого – не втрачають своєї актуальності і в наш час. В цьому розділі ми хочемо детальніше зупинитися на практичному використанні педагогічної мудрості святителя в теперішніх умовах нашого життя.

3.1. Важливість виховання християнських цінностей для сучасного покоління

«...Хоч би якими були ваші погляди, читачу, на філософію і психологію, погодьтесь, що коли ми говоримо про виховання людини, то повинні заздалегідь скласти собі уявлення про людину...», – писав колись давно педагогічний теоретик К. Ушинський¹²⁷. Ця його настанова є актуальною і сьогодні. Тому що від того, як ми дивимось на людину, залежить те, як ми будемо її виховувати¹²⁸. Якщо дивитись на людину з християнської точки зору, то вона є творінням Божим. Тобто створена на образ і подобу Богу. В такому випадку правила своєї поведінки людина сприймає розумом і душею – через почуття віри, надії та любові. Отже, в неї формується готовність відстоювати добро – в собі і в навколишньому світі. Духовне начало в такому випадку в поведінці людини є визначальним¹²⁹.

Тому християнські цінності є спектром духовно-моральної людини. Вони являються тими джерелами духовності, з яких беруть початок всі інші цінності людського життя: любов до матері, близьких людей, Батьківщини, добро і

¹²⁷ К. УШИНСЬКИЙ. *Твори в шести томах*, К., Т.1, 1954, 305.

¹²⁸ О. ВИШНЕВСЬКИЙ. *Теоретичні основи сучасної української педагогіки*. Дрогобич, 2003, 173.

¹²⁹ О. ВИШНЕВСЬКИЙ. *Теоретичні основи сучасної української педагогіки*. Дрогобич, 175.

милосердя, віра та надія. Вихована на християнських цінностях людина створює навколо себе справжню атмосферу духовності, наповнену живим диханням нового життя. На жаль, не всі розуміють цю справжню духовність і подають її у спотвореному вигляді. Дуже важливо формувати особистість з раннього дитинства, оскільки всі нахили і якості, набуті в дитинстві, залишаються на все життя¹³⁰.

Сутність духовно-морального виховання полягає у взаємопроникненні духовності та моральності. Воно передбачає постійну та безперервну працю душі, осмислення світу та себе в цьому світі, стремління до досконалості, розширення власної свідомості і т. д. Це є здатність людини до високих духовних станів, встановлення тонких духовних зв'язків між людьми, до пошуку і знаходження сенсу життя, свого покликання, до духовного самовдосконалення та збагачення внутрішнього світу, духовного спілкування між людьми та до практичної діяльності, спрямованої на служіння і допомогу оточуючим¹³¹.

На превеликий жаль, наша традиційна система виховання спрямована на передання моральних знань, вивчення певної системи норм і принципів, а не на розвиток духовно-моральної свідомості та самосвідомості дитини. В наш час, коли суспільством втрачаються попередні норми та принципи моралі, а нові ще не вироблені, важливим є формування у підростаючого покоління здатності до морального вибору, побудованому на високому рівні духовного розвитку особистості¹³².

Виховання молоді також має бути зорганізоване на засадах свободи «...яка разом з тим є і обов'язком щодо інших людей і суспільства»¹³³. Але потрібно показувати молодому поколінню правдиве, а не карикатурне бачення свободи, до якої визволив нас Христос. Не залякувати їх непотрібними зреченнями і заборонами, а пояснити, що Бог обдарував нас справжньою

---

¹³⁰ К. І. ЄВСЮКОВА. Духовно-моральне виховання в контексті християнських цінностей // сайт <http://www.irbis-nb.v.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Nora_2014_119_14.pdf> (дата звернення: 9 грудня 2023), 123.

¹³¹ К. І. ЄВСЮКОВА. Духовно-моральне виховання в контексті християнських цінностей, 124.

¹³² К. І. ЄВСЮКОВА. Духовно-моральне виховання в контексті християнських цінностей, 125.

¹³³ Г. ВАЩЕНКО. *Загальні методи навчання*. Київ 1997, 409-410.

свободою для того, щоб ми любили і приймали любов – від Бога й від тих людей, які не тільки хочуть, але й уміють любити¹³⁴.

Християнські цінності повинні бути призмою, яка приводить до такого результату: в духовно преображеної людини тіло прекрасне душею, душа прекрасна розумом, а розум прекрасний Божественним осяянням. Однак без сходження по шляху до моральної досконалості неможливо людині сяяти відблиском Божественного світла, святості та богоуподібнення¹³⁵.

Оскільки людина є істотою суспільною, виховання також мусить розвивати цю рису в людині і вчити її підпорядковувати свої інтереси інтересам інших. Проте не потрібно забувати і про індивідуальність. Як ми знаємо, сучасне виховання якраз і приділяє велику увагу індивідуальності кожної людини. «Тільки тоді, коли усупільнюємо, а рівночасно індивідуалізуємо дітей, розвиваємо у тих дітей їх характер і розбуджуємо властивий дитині рід енергії»¹³⁶.

Родина, школа, різні навчальні заклади не випускають «готових вихованих дітей». Людина в жодному випадку не може вважатися повністю вихованою, оскільки вихованість – це постійний процес, це готовність до вибору між добром і злом. Насправді людина все своє життя виховується на ґрунті власного вибору. Людина – «двоєке і суперечливе єство, єство найвищою мірою поляризоване, богоподібне і твариноподібне, високе і нище, вільне і рабське, здатне до піднесення і падіння, до великої любові та жертвності, а також до великої жорстокості і безмежного егоїзму»¹³⁷.

Кожна людина часто опиняється перед необхідністю боротися зі злом. Тому головним предметом зусиль у вихованні має бути формування в людині шляхетних прагнень, добрих намірів, щирих намагань, які можуть завершуватися перемогою над злом у собі і навколо себе¹³⁸. З точки зору

---

¹³⁴ В чому полягає католицьке бачення сексуальності? // сайт <<http://anna-church.org/v-chomu-polyagaye-katolytske-bachennya-seksualnosti/>> (дата звернення: 4 грудня 2023).

¹³⁵ К. І. ЄВСЮКОВА. Духовно-моральне виховання в контексті християнських цінностей, 128.

¹³⁶ П. БІЛАНЮК. До чого змагає сучасна школа взагалі і Рідна школа зокрема, Львів, 1938, 13.

¹³⁷ Н. БЕРДЯЄВ. Царство духа и царство кесаря. М., 1995, 12.

¹³⁸ О. ВИШНЕВСЬКИЙ. Теоретичні основи сучасної української педагогіки, 178.

християнської стратегії виховання, людина не може бути «продуктом» діяльності виховника, вона є чимось більшим, оскільки живе своїм внутрішнім життям. Навіть якщо людина перебуває в стані внутрішньої боротьби, вона все одно – самодостатня істота. За будь-яких обставин – вона Людина. І в цьому сенсі християнство пропонує педагогіці демократичні засади виховної взаємодії¹³⁹.

Сучасна педагогіка рекомендує чимало різних підходів та пропозицій щодо вирішення проблем виховання. Але головним джерелом мотивації позитивної поведінки людини може бути лише віра в Когось, що надає нашому життю сенс. Цінності і віра завжди мусять йти поруч. Надійним помічником батьків у вихованні дітей у всі часи була Церква, глибока віра в Бога, спільна молитва, релігійні свята та обряди. «А найбільш над усе візьміть щит віри, яким зможете погасити всі огненні стріли лукавого», – говорить апостол Павло¹⁴⁰ (Еф. 6:16). Катехизм же каже: «Отці Церкви навчають, що людська особа, переображена в Христі, покликана своїм способом життя уподібнюватися до способу життя Бога. Лише в Христі можна збагнути Божий задум, згідно з яким і задля якого людина була створена, і пізнати повноту людського життя»¹⁴¹.

Дехто вважає, що виховання будується на народному досвіді, різних формах культури. Але в усіх тих чинниках головне місце займають втілені в них цінності. Саме вони формують виховний ідеал, дають відповіді на фундаментальні запитання: на що орієнтується молодь – на добро чи зло? – на віру в духовні чи матеріальні блага? – на культ сили чи на культ духа? Що береться за взірець – життя Ісуса Христа чи Рембо? Цінності визначають зміст виховання, а стратегія і методи ставлять собі за мету прищепити молоді віру у прийнятті цінності. Від того, яку систему цінностей суспільство вибирає, залежить характер виховання в сім'ї, школі, суспільстві. Обов'язком вихователя ж є наблизити ті цінності до дитини, розвивати їх у її свідомості, щоб вони стали її світоглядом¹⁴². Отже, тільки визнання факту існування вічних, абсолютних

---

¹³⁹ О. ВИШНЕВСЬКИЙ. *Теоретичні основи сучасної української педагогіки*, 181.

¹⁴⁰ *Святе Письмо*. Рим 1990, с.

¹⁴¹ *Катехизм УГКЦ «Христос наша Пасха»*. Львів 2012, 231.

¹⁴² О. ВИШНЕВСЬКИЙ. *Теоретичні основи сучасної української педагогіки*, 196-197.

ідеалів та прищеплення дітям віри в них можна вважати надійною основою побудови системи сучасного виховання¹⁴³. Катехизм УГКЦ навчає:

Педагогом до Христа Спасителя був Закон Мойсея (пор. Гл. 3, 24), виражений у Десятьох Божих заповідях, даних Богом на горі Синай (див. Вих. 20, 2-17; Втор. 5, 6-21):

Я – Господь Бог твій.

1. Нехай не буде в тебе інших богів, окрім Мене.
2. Не взивай намарне імені Господа Бога твого.
3. Пам'ятай день святий святкувати.
4. Шануй батька твого і матір твою.
5. Не вбивай.
6. Не чужолож.
7. Не кради.
8. Не свідчи лоно на ближнього твого.
9. Не пожадай жінки ближнього твого.
10. Не пожадай нічого того, що є власністю ближнього твого¹⁴⁴.

З точки зору педагогіки сім'я – це інститут суспільного виховання, який протиставляється громадським інститутам виховання (дошкілля, школа). І сім'я, й громадські інститути прагнуть прищепити дитині певні моральні та суспільні погляди. Родина – це проміжна ланка між людиною і суспільством. Але тільки в сім'ї можуть поєднуватися і реалізуватися всі види любові – від біологічної до жертовно-духовної. Ось що каже про це Церква: «Християнські батьки повинні усвідомлювати, що діти, подаровані їм Господом, належать передусім Йому. Ці Божі діти у своєму земному житті лише довірені опіці батьків. Батьківське покликання потребує жертовної любові до дітей. Благо дитини є найвищою метою батьківського виховання»¹⁴⁵.

В духовному ядрі родини знаходиться її здоров'я, стабільність. Духовні сили якнайбільше об'єднують родину¹⁴⁶. Таким чином, життєздатність і сила родини полягає найперше у розвитку її духовних основ, у здоров'ї її духовного

---

¹⁴³ О. ВИШНЕВСЬКИЙ. *Теоретичні основи сучасної української педагогіки*, 225.

¹⁴⁴ Катехизм УГКЦ «Христос наша Пасха», 233.

¹⁴⁵ Катехизм УГКЦ «Христос наша Пасха», 273.

¹⁴⁶ В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ *Вибрані твори в п'яти томах*, т.5, Київ, 1976-1977, 437.

ядра. «Релігійне та духовне виховання становить невід'ємну частину виховання дитини та її зростання в Божій благодаті»¹⁴⁷.

Природна важливість сімейного виховання зумовлена тим, що батьки являються для дитини рідними людьми. Дитина розвивається в атмосфері добра й любові, природного довір'я. Також можна сказати, що батьки перебувають з нею в постійній виховній взаємодії протягом всього дня. Сім'я передає дитині з покоління в покоління специфічні прийоми виховання, що ґрунтуються на засадах віри в Бога і закріплюються в традиціях. І, на відміну від громадського, сімейне виховання завжди максимально індивідуалізоване. Батьки, не володіючи спеціальною підготовкою, все ж мають можливість кожного дня пізнавати свою дитину¹⁴⁸.

Отже, можна зробити висновок, що хороше виховання полегшує життя людині. Добре виховання в перші роки життя дитини є не тільки надійною основою характеру, але й стійким імунітетом від всіляких захворювань душі¹⁴⁹. Родина мусить усвідомити, що вона є головним і найважливішим інститутом виховання дитини.

Оскільки ми живемо в часи новітніх технологій та прогресу, виховання молодого покоління потребує нових підходів та методів. Ми не можемо змагатися з найсучаснішими засобами масової інформації, щоб тримати дітей зацікавленими. Щоб привернути увагу молоді, рекламодавці витрачають мільйони доларів. Однак є одна річ, яку ні телебачення, ні гаджети не можуть дати дітям – реальне, живе спілкування. Воно являється тим ключем до серця молодих людей, без якого неможливо налагодити з ними стосунки. Тому батьки мають цікавитися захопленнями своїх дітей. Вони мають виявляти цікавість до того, що дитина хоче, що її турбує, чим вона живе. Мусять бути готовими проводити час зі своїми дітьми, показати їм, що вони є для них справді важливими¹⁵⁰.

---

¹⁴⁷ Катехизм УГКЦ «Христос наша Пасха». Львів 2012, 273.

¹⁴⁸ О. ВИШНЕВСЬКИЙ. *Теоретичні основи сучасної української педагогіки*, 449-450.

¹⁴⁹ О. БІЛАНЮК. *Де шукати джерел внутрішньої кінності // Шлях виховання і навчання*, кн. II, 1993, 115-119.

¹⁵⁰ ДЖІМ БАРНС. *Не бійтесь піклуватися молодими людьми*. Львів 1998, 12-13.

Багато батьків вважають, що діти самі виховуються, або їх повинна виховувати школа, парафія тощо. Є й такі, які переживаючи серйозну кризу, впадають в залежності й деморалізують своїх дітей замість того, щоб їх виховувати. Також багато вчителів не дають ради з власним життям, а, відповідно, й не можуть бути вихователями для дітей. Так само й значна частина священників часто перебувають у такій кризі, що самі стають каменями спотикання. Отже, нинішня суспільна ситуація показує, що криза молодого покоління починається насамперед з кризи дорослих¹⁵¹.

Молодіжний культурний світ дуже швидко міняється. Практично неможливо знати кожен нову субкультуру. Теперішнє покоління дуже сильно відрізняється від попереднього. Вони – спритніші, краще виглядають, і наповнені більшим потенціалом. Сучасні підлітки перебувають в постійному стресі. Їхній світ – це плутанина постійних перетворень. Тому батькам потрібно бути уважними до ритму сучасної культури, який швидко змінюється¹⁵².

Батьки в першу чергу повинні дати своїм дітям правильні орієнтири в житті. Дуже важливо допомогти дитині усвідомити даний Богом потенціал і обдарованість. Переконати її в тому, що Бог створив кожен людину унікальною, і не потрібно рівнятися на сучасних суперзірок та блогерів. Діти сьогодні потребують когось, хто б вірив в них і дав би їм надію. Христос якраз і є тою надією, що дає можливість іти посеред заплутаної та постійно змінюваної культури¹⁵³.

Діти часто сприймають світ як проблему, особливо в підлітковому віці. Вони змагаються за встановлення власної ідентичності, і часто все ще не знають, якими саме мають бути. Тому батьки повинні впливати на них своїми цінностями, переконаннями і вірою. Вони мусять допомагати дітям вчитися практикувати їх віру у щоденному житті.¹⁵⁴ Коли питання стосується віри, то діти також беруть приклад зі своїх лідерів. Тому одним з найкращих способів

---

¹⁵¹ В чому полягає католицьке бачення сексуальності?

¹⁵² ДЖІМ БАРНС. *Не бійтесь піклуватися молодими людьми*, 20-21.

¹⁵³ ДЖІМ БАРНС. *Не бійтесь піклуватися молодими людьми*, 25-26.

¹⁵⁴ ДЖІМ БАРНС. *Не бійтесь піклуватися молодими людьми*, 31-32.

моделювання віри є відкритий і чесний стиль життя батьків¹⁵⁵. В катехизмі УГКЦ читаємо, що найкращим засобом виховання дітей є зріла християнська поведінка самих батьків, їхні взаємини між собою та з іншими членами родини та суспільства¹⁵⁶.

У наш час у світі, часто чужому і навіть ворожому до віри, віруючі родини є дуже важливими як вогнища живої і осяйної віри. Тому Другий Ватиканський Собор дає родині давню назву: домашня Церква (*Ecclesia domestica*). Саме в лоні родини батьки «словами і прикладом є для своїх дітей першими вісниками віри, розвиваючи властиве кожному з них покликання, а особливо дбайливо духовне покликання»¹⁵⁷.

Отже, батьки покликані не тільки дати своїм дітям євангелію Бога, але також повинні бути готовими віддати їм своє життя. Їхній спосіб життя, відкритість – зроблять набагато більше, ніж сухі повчання.

3.2. Застосування педагогічних поглядів Йоана Золотоустого в наш час

Невплинний прогрес розвитку людського суспільства охоплює собою майже всі виміри людського буття. Новий час розвитку інформаційних технологій торкає і соціальну комунікацію, яка безпосередньо є пов'язана з виховним процесом. Мабуть, одними з найкращих слів, які характеризують сучасну ситуацію у цій царині, є слова з душпастирської інструкції про соціальну комунікацію – «*Aetatis Novae*» («За нової доби»), яка була видана 22 лютого 1992 року:

Теперішня революція в соціальній комунікації — це щось більше, ніж просто технологічний переворот. Вона тягне за собою глибоке перетворення тих чинників, крізь які люди сприймають довколишній світ, за допомогою яких перевіряють і висловлюють сприйняте. Постійна доступність ідей та образів, швидке пересилання їх навіть між континентами — усе це мало важливі наслідки (як позитивні, так і негативні), глибоко позначившись на психологічному, моральному й соціальному розвитку особистості, на структурі й функціонуванні людських спільнот, на відносинах між культурами, на сприйнятті й поширенні цінностей, світоглядних уявлень, ідеологій та релігійних переконань.

---

¹⁵⁵ ДЖІМ БАРНС. *Не бійтеся піклуватися молодими людьми*, 43.

¹⁵⁶ Катехизм УГКЦ «Христос наша Пасха», Львів 2007, 273.

¹⁵⁷ Катехизм Католицької Церкви. Львів 2002, 397.

Інформаційна революція чинить великий вплив навіть на те, якою Церква бачиться людям; вона спричиняє зміни в організації та способі діяльності Церкви....Усе це призводить до вельми важливих пастирських наслідків. Медіа можна використати для того, щоб проголошувати Євангеліє, але так само й для того, щоб зробити людські серця черствими й нечулими до Слова Божого. Дедалі більше закорінюючись у повсякденному побуті людей, медіа впливають на те, як люди розуміють сам сенс свого життя¹⁵⁸.

Демократичні зміни в Україні, складність соціально-економічних процесів дуже гостро ставлять потребу у зверненні до християнських цінностей, які віками закладалися під час тривалого розвитку людства. В свою чергу це спонукає до відродження традиційних і пошуку нових шляхів християнського виховання дітей¹⁵⁹.

Повчання Йоана Золотоустого можна віднести до традиційних шляхів виховання дітей. Щоб зрозуміти педагогічну суть християнського виховання, потрібно сконцентруватися на понятті «духовне виховання», «духовність», «духовна вихованість». Святитель пропонує такі критерії моральної та духовної вихованості особи як: любов, доброзичливість, послух, віру, чистоту і т. д. Духовність являється найвищим рівнем розвитку особистості. У християнській антропології під терміном «духовність» розуміється вияв моральної спрямованості людського буття до Бога¹⁶⁰.

Отже, духовність, згідно з тлумаченнями Золотоустого, розглядається як потреба людини в пізнанні свого покликання будувати свої відносини з навколишнім світом на засадах любові, добра. Святитель, на відміну від інших, розглядав духовне виховання дітей у вузькому значенні цього слова. Тобто, виховання духу, прищеплення духовних якостей особистості він ставив на перше місце. Золотоустий повчав, що священним обов'язком батьків є виховати серце дітей у цнотливості та благочесті¹⁶¹.

---

¹⁵⁸ «Інструкція для душпастирства: цифрові комунікації» Львівської архієпархії УГКЦ // сайт <<https://synod.ugcc.ua/data/instruktsiya-dlya-dushpastyruvannya-tyyvrovi-komunikatsiy-lvivskoy-arhyeparhiy-ugkts-636/>> (дата звернення: 11 грудня 2023).

¹⁵⁹ І. В. ДЕРЕВ'ЯНКО. Зміст християнського виховання підлітків на сучасному етапі // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах, Вип. 50(103). Харків 2016, 81.

¹⁶⁰ І. В. ДЕРЕВ'ЯНКО. Зміст християнського виховання підлітків на сучасному етапі, 84.

¹⁶¹ Слово 27. О воститании детей, 717.

В наш час таке бачення виховання є актуальним як ніколи. Якщо намагатися виховувати молоде покоління на засадах християнської моралі, то потрібно усвідомити, що сучасний світ пропонує дуже багато спокус у вигляді музики, реклами, диктуючи таким чином свої цінності, погляди, уподобання. Звідусіль чути заклики: живи сьогоднішнім днем, насолоджуйся та розслабся і т.д.¹⁶². Засоби масової інформації дуже часто пропагують культ грошей, жорстокості, розпусти. На сьогоднішній день знецінені поняття добра, совісті та милосердя, а багатство зводиться до рангу найвищої цінності. Його досягнення толерується будь-якими засобами, йому поклоняються, ним хваляться. Тому бідна, але чесна людина опиняється поза суспільною увагою та державним захистом. Логічно, що саме під такий вплив попадає дитина з раннього віку, яка прагне до наслідування, прагне бути подібною до дорослих. З тої причини і потрібно переконувати дітей, що їхнє життя повинно бути наповнене загальнолюдським моральним змістом, основою якого є виховання таких чеснот як віра, поміркованість, скромність, безневинність, повага до людини. А якщо духовно-моральне виховання підкріплювати ще й добрими настановами, спонуканнями до добрих діл, то у серці дітей з малих років можна утвердити внутрішні духовні сили, які будуть обмежувати надмірні бажання та вередування¹⁶³.

В даній ситуації поради святителя для вихователя не випускати дитину з-під уваги ні на мить дуже важливі. Адже впливи, яких зазнає дитина через органи чуття завдяки медійним та іншим комунікаціям, дуже різноманітні¹⁶⁴. Потрібно дуже уважно стежити, що дитина дивиться по телевізору, на які канали на ютубі підписана, з ким спілкується через інтернет. Інакше байдужість батьків може привести до негативних наслідків. Особливо це стосується підлітків, які можуть потрапити під вплив якихось лихих організаторів і, навіть, вчинити самогубство чи якийсь недобрий вчинок. Правильне релігійно-моральне

---

¹⁶² В. МАЛАХОВ. *Діалог у християнській концепції виховання. //Виховання молодого покоління на принципах християнської моралі в процесі духовного відродження України. Збірник наукових праць. Острог, 8.*

¹⁶³ І. В. ДЕРЕВ'ЯНКО. *Зміст християнського виховання підлітків на сучасному етапі, 85-86.*

¹⁶⁴ *Слово 27. О воспитании детей, 717.*

виховання, позитивне, доброзичливе ставлення до інших та до себе ніколи не приведе до поганого кінця.

Згідно вчення Золотоустого, батьки повинні не тільки знати божественні закони, а й жити ними. Тільки тоді є гарантія, що і діти будуть їх дотримуватись¹⁶⁵. Цей педагогічний принцип поєднання слова і життя, на думку Йоана Золотоустого, здійснюється під час спільного проживання дітей та батьків. Тут йдеться про щоденне виховне спілкування між ними:

Так і ви, подібно до тих, хто вирізьблює статуї, використовуйте для того весь свій вільний час, роблячи для Бога статуї, достойні захоплення: зайве забирайте, а те, чого не вистарчає, добавляйте і уважно спостерігайте за ними кожен день – який у кого природний дар, – щоб його примножити, і який недолік – щоби його подолати.¹⁶⁶

На сьогоднішній день, коли батьки часто заклопотані роботою, веденням бізнесу, важливим є прислухатись до повчань святителя та знаходити час на спілкування зі своїми дітьми. В часи святителя це теж було проблемою. Тому він радив хоча б за обідом чи вечерею збиратись всім разом. На сьогоднішній день то було б доброю нагодою поділитися своїми враженнями, набутими протягом дня. Діти могли б розповісти батькам про свої успіхи чи невдачі в навчанні, про своїх друзів, що нового вони дізналися в школі і т. д.

Сучасним батькам варто взяти до уваги також використання молитви та релігійної практики для формування духовної зрілості дітей, як радить Золотоустий.

Про це говорить і Катехизм:

Сім'я як благословенна спільнота зростає у спілкуванні подругів з Богом і між собою, тобто в молитві. Облаштувавши в домі місце для молитви (покуття), сім'я відводить для молитви також і свій час. За християнською традицією сім'я молиться вранці та ввечері, перед трапезою і після неї. Щоденні молитви з Часослова (молитовника) є початковим молитовним правилом сім'ї. Діти під час родинної молитви вчать молитися разом із батьками: вони слухають щоденні молитви й поступово вивчають їх. Зростаючи в спільній молитві, члени

---

¹⁶⁵ Слово 27. *О воспитании детей*, 720.

¹⁶⁶ ИОАНН ЗЛАТОУСТ. *О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей*, 180.

родини долають спокуси взаємного відчуження й самолюбства. Родинна молитва запобігає сімейним сваркам і розлученням, конфліктам між поколіннями, вчить миритися і пробачати¹⁶⁷.

Молитва – це свідомий захід, який використовується людиною для відновлення духовної та фізичної рівноваги. Разом з тим вона є також інструментом для перебування в духовному й фізичному полі, обумовленому заповідями Божими та законами Божої любові. Вона дає ясність розуму, спокій душі, життєву рівновагу, силу для боротьби зі шкідливими пристрастями, мужність та терпіння у труднощах¹⁶⁸. Молитвою потрібно починати день і завершувати. Немаловажним є також практикувати молитися з дітьми перед їжею. Це допоможе стримувати їх від непристойних слів під час трапези та виховувати в них вдячність до Божих дарів. Крім того, можна було б хоч раз на тиждень разом з дітьми молитись на вервиці в якомусь наміренні.

Варто зазначити, що відвідування церкви є великою необхідністю для виховання дітей, молоді. Дана потреба виникала у людей в різні часи та епохи. Тому в центрі міст, на пагорбах та вершинах зводили величні храми для служіння Богові. Ці церковні храми – як норма віри, як частина Традиції, джерело та взірць для життя людини. Літургія є призначена для служіння у суспільстві. Катехизм повчає, що: «Вершиною богослужбового життя Церкви є Божественна Літургія (з грецької *літургія* – «спільне діло») – служіння Бога людям і людей Богові»¹⁶⁹. А перед великими святами по можливості потрібно старатися ходити до церкви з дітьми на Велику вечірню з литією. Це допоможе їм краще пізнати наш обряд. Для духовного зросту дитини важливими є поїздки з батьками на реколекції, прощі. Будь-яке заохочення до молитви позитивно вплине на духовне виховання дитини і навчить її спілкуванню з Богом.

В наші дні, коли смартфони поглинають весь вільний час дітей та молоді, доцільно було б прислухатись до порад Йоана Золотоустого і за спільною вечерею розмовляти з ними про події зі сторінок Святого Письма або читати їм

---

¹⁶⁷ Катехизм УГКЦ «Христос наша Пасха». Львів 2007, 206.

¹⁶⁸ М. І. БОБАК. В. Й. КУЛЬЧИЦЬКИЙ. І. А. ПРОКОП. Проблема збереження духовно-моральних цінностей у процесі виховання підростаючого покоління // сайт <http://eprints.zu.edu.ua/4572/1/vip_53_10.pdf> (дата звернення: 9 грудня 2023), 53.

¹⁶⁹ Катехизм УГКЦ «Христос наша Пасха», 119.

історії з життя святих. Це полегшить дітям сприйняття церковної науки та допоможе краще пізнати Бога. А приклади з життя святих надихатимуть їх до стремління жити з Богом та чинити добрі діла.

Про це саме говорить і катехизм УГКЦ:

Сім'я – «домашня церква» – є богослужбовою спільнотою взаємного безкорисливого й самовідданого служіння Богові та одне одному. До сімейного богослужіння, крім спільної молитви, належить спільне читання Божого Слова й духовної літератури, а також благословення та благодарення під час споживання Божих дарів на спільній трапезі: «Благодаримо Тебе, Христе, Боже наш, що наситив нас твоїми земними благами. Не позбав нас і небесного твого царства, але, так як Ти прийшов був, Спасе, поміж учнів твоїх і мир дав їм, прийди й до нас»¹⁷⁰. Так молимося після обіду¹⁷¹.

Щоб виховати духовно-моральну здорову дитину, потрібно з раннього дитинства знайомити її з героями духовної історії людства, підбирати розповіді та казки гуманістичного спрямування. Адже, як нам відомо, духовне зростання сучасної людини відбувається в період інтеграції духовних знань, коли духовність з індивідуального рівня трансформується на загальнолюдський¹⁷².

Оскільки з розвитком Інтернету на сьогоднішній день виникла нова культура – культура цифрових медій і теперішнє покоління використовує різноманітні технічні засоби і форми спілкування, то важливим є всіляко сприяти медіа вихованню молоді та дітей. У цьому сенсі важливим є те, що роблять церковні інституції для проповідування християнських цінностей у новий час. Для прикладу, знаковою є «Інструкція для душпастирювання: цифрові комунікації» Львівської архієпархії УГКЦ¹⁷³, яку 22 березня 2019 року затвердив архієпископ і митрополит Львівський владика Ігор Возняк. Там, зокрема закликається:

«Витягувати» дітей Божих, як справжні рибалки людей, з мережі «Internet» в апостольські мережі прямих людських стосунків та живих стосунків із Господом Богом.

---

¹⁷⁰ Молитовник «Прийдіте, поклонімося», Рим 1991. Молитва по обіді, 25.

¹⁷¹ Катехизм УГКЦ «Христос наша Пасха», 206.

¹⁷² І. В. ДЕРЕВ'ЯНКО. Зміст християнського виховання підлітків на сучасному етапі, 85.

¹⁷³ «Інструкція для душпастирювання: цифрові комунікації» Львівської архієпархії УГКЦ // сайт <<https://synod.ugcc.ua/data/instruktsiya-dlya-dushpastyryuvannya-tsyfrovi-komunikatsiy-lvivskoy-arhyeparhiy-ugkts-636/>> (дата звернення: 11 грудня 2023).

Навчати вірних гідного християнського поведіння не лише в реальному, але й у віртуальному просторі. Залучати наших вірних усіх вікових груп і станів до праці голошення Божого Слова за посередництвом цифрових медій»¹⁷⁴.

Для цієї цілі пропонується комплексний план дій, який включає:

- 1) Створення парафіяльної структури комунікації в цифровому просторі, де медіа-комунікацією може займатись як одна відповідальна особа так і декілька.
- 2) Створення парафіяльної Facebook-сторінки, парафіяльного Youtube-каналу (для зберігання відео із парафіяльних подій та заходів), та парафіяльної сторінки Instagram, як також можна створити акаунт на Mixcloud для зберігання аудіозаписів (проповідей чи реколекційних наук).
- 3) Часто оновлювати інформацію про важливі парафіяльні події, розпорядок Богослужінь та інше.
- 4) По можливості, можна створити парафіяльний сайт, блоги священнослужителів, якщо вони матимуть можливість їх вести.
- 5) Заохочення до практики так званого «цифрового посту», особливо в час постів (відмова на певний час, в окремі дні від використання гаджетів (смартфонів, планшетів) так і інтернет-мережі назагал.
- 6) Оголошення використовуючи медіа Божу Правду в ключі стратегії «Жива парафія», що включає: Слово Боже, катехизація; Божественна Літургія, св. Таїнства, молитва; служіння ближньому; життя парафії; екуменізм; місійна діяльність¹⁷⁵.

Такий ефективний план дій, хоч і відноситься до парафіяльного життя, проте, багато його моментів можна успішно використовувати і поза парафіяльним простором, залучаючи найбільш дієві методи для виховного процесу.

---

¹⁷⁴ «Інструкція для душпастирювання: цифрові комунікації» Львівської архієпархії УГКЦ.

¹⁷⁵ Інструкція для душпастирювання: цифрові комунікації» Львівської архієпархії УГКЦ.

Варто також залучати дітей до перегляду мультфільмів на біблійну тематику, а старших – до перегляду релігійних фільмів. В неділю після повернення з церкви можна разом з дітьми, як вчив святий, обговорити за обідом уривок з недільного Євангелія. Пригадати, що говорив священник на проповіді, поділитися власними роздумами, а також вислухати думки та рефлексії дітей з цього приводу. Це допоможе дітям в духовному зростанні. Тому що вони не просто будуть відстоювати Літургію, а брати в ній живу участь, роздумуючи над словом Божим.

Важливою є також участь в Євхаристії, оскільки Йоан Золотоустий закликає не тільки до словесної, а й до євхаристійної трапези. Тому що як говорить Катехизм:

Пресвята Євхаристія найповніше виявляє і творить нашу спільність і з Богом, і з людьми. Усі, хто причащається Христа, стають «одне в Христі тіло, кожен один одному член» (Рим. 12, 5), тобто єдиною Церквою: «Тому що один [Євхаристійний] хліб, – нас багато становить одне [Христове] тіло, бо всі ми беремо участь у одному хлібі» (1 Кор. 10, 17). Це саме сповідуємо в Анафорі Літургії святого Василя Великого, коли просимо: «Нас усіх, що від одного Хліба і Чаші причащаємося, з'єднай одного з одним на причастя єдиного Духа Святого»¹⁷⁶.

Батьки мають не тільки самі часто сповідатись і приступати до Причастя, але й заохочувати до цього своїх дітей. Тому що діти належать Богові і мають бути Йому посвячені. Отже, сучасні батьки повинні привчати дітей до сопричастя з Богом через Євхаристію.

Оскільки Йоан Золотоустий у своєму моральному вченні не залишив поза увагою статеve виховання юнаків та дівчат, то й для сучасного виховання воно теж має певну цінність. В нашому суспільстві проблема статевого виховання чим раз, тим далі стає гострішою. Вільний доступ до інтернету дозволяє дітям дізнаватись про інтимні речі раніше дозволеного часу. Тому батьки повинні старатись виховувати своїх дітей на власному прикладі добродесного життя в

---

¹⁷⁶ Катехизм УГКЦ «Христос наша Пасха», 144.

чистоті. А також пояснювати дітям всі можливі ризики ранніх статевих стосунків.

Як нам відомо, сьогодні існує два основних підходи до статевого виховання: сучасний (ліберальний) і традиційний (консервативний). Золотоустий у своїх повчаннях, як ми бачимо, наближається до другого, традиційного підходу, який ґрунтується на ідеї статевого утримання до шлюбу і вірності в подружжі. Якраз той другий підхід навчає, що статеві стосунки призначені тільки для шлюбу. В катехизмі УГКЦ читаємо: «Людську статевість можна збагнути тільки у світлі християнського розуміння любові як сопричастя осіб. Таке сопричастя здійснюється в любові як само даруванні однієї особи іншій. Цю любов дарує людині Святий Дух, Який відкриває її на іншу особу»¹⁷⁷.

Також потрібно уникати поведінки, яка викликає сексуальне збудження. Про це багато говорить у своїх повчаннях святитель, забороняючи юнакам ходити у жіночі купальні. В нашому випадку варто було б забороняти підліткам носити відвертий одяг, переглядати непристойні відео чи фото. Утримання від ранніх статевих стосунків має багато позитивних сторін. Дає можливість протистояти тиску однолітків, розвиває характер, заохочує до діалогу з батьками. Дає свободу від страху заразитися на ІПСШ, небажаної вагітності, почуття вини. Дає можливість насолоджуватись молодістю, відчути самоповагу.

На думку о. Марека Дзевецького, потрібно правильно подати християнську концепцію свободи для підлітків. Пояснити, що Бог обдарував нас справжньою свободою для любові. Декалог – це конституція свободи. Людина, яка дотримується заповідей, робить те, що приносить задоволення їй усій, а не тільки її тілу чи емоціям. Свобода полягає в тому, щоб не кривдити ні себе, ні інших людей, щоб любити і приймати любов. Благословенням для сучасних підлітків є батьки, які виховують дітей у чистоті. Чистота – це перш за все дивитися на себе та іншу людину крізь призму любові, а не пожадання. Вона виражається в чистоті думок, поглядів, прагнень і поведінки та провадить до

---

¹⁷⁷ Катехизм УГКЦ «Христос наша Пасха», 265.

духовної радості. Нечистота, натомість, робить людину злодієм гідності та невинності іншої людини:

Будь яке егоїстичне використання іншої особи як засобу для отримання статевої насолоди суперечить Божому дару любові, спотворює суть сталевої та глибоко ранить особу... Ось чому статево життя поза таїнством Подружжя, подружня невірність, руйнування подружньої плідності абортами та контрацептивними засобами, багатоженство й багатомужжя, гомосексуальної дії, автоеротизм є приниженням гідності людської особи та важким гріхом¹⁷⁸.

Чистота також оберігає людину від прагнення використовувати інших як засіб, та є гарантією любові. Дошлюбна ж чистота полегшує дотримання подружньої чистоти¹⁷⁹. Про це все також повчав і Йоан Золотоустий. Зберігаючи чистоту, підлітки чи молодь зможуть усунути всі ризики ранніх статевих відносин.

Виховний вплив на молодь сьогодні має бути спрямованим на те, щоб молоде покоління виростило й розвинулось міцним, здоровим, доброзичливим, чесним, національно і державно свідомим, зі збереженими морально-духовними цінностями. Як писав талановитий український педагог Григорій Ващенко: «Служіння Богові та Україні». В основу виховного ідеалу він заклав загальнолюдські та національні цінності, моральні закони творення добра і боротьби зі злом, побудову справедливого ладу, виплеканого на любові та красі. Використання духовно-моральних цінностей у вихованні підростаючого покоління являється неодмінною умовою формування освічених, духовно багатих і морально стійких особистостей¹⁸⁰.

Отже, можна сказати, що духовно-моральне оздоровлення суспільства неможливе без взаємодії трьох чинників: родини, Церкви і громади.

Використання духовно-моральних цінностей у вихованні молодого покоління – важлива умова подальшого розвитку педагогіки, створення виховної

---

¹⁷⁸ Катехизм УГКЦ «Христос наша Пасха», 265.

¹⁷⁹ В чому полягає католицьке бачення сексуальності?

¹⁸⁰ М. І. БОБАК. В. Й. КУЛЬЧИЦЬКИЙ. І. А. ПРОКОП. Проблема збереження духовно-моральних цінностей у процесі виховання підростаючого, 54.

системи, формування високоосвічених, духовно багатих і морально стійких особистостей¹⁸¹.

Освіта й виховання також не можуть ефективно функціонувати у суспільстві без духовності та моральності. Окрім того, віра в Бога допомагає зростати духовно, очищувати свою совість до того стану, коли вона стане непідкупним суддею¹⁸².

---

¹⁸¹¹⁸¹ М. І. БОБАК. В. Й. КУЛЬЧИЦЬКИЙ. І. А. ПРОКОП. Проблема збереження духовно-моральних цінностей у процесі виховання підростаючого, 54/

¹⁸² М. І. БОБАК. В. Й. КУЛЬЧИЦЬКИЙ. І. А. ПРОКОП. Проблема збереження духовно-моральних цінностей у процесі виховання підростаючого, 54-55.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи все вище написане, можна сказати, що серед головних ключових понять, які вживає Йоан Золотоустий, одні поняття мають чисто педагогічний, інструментальний сенс – як $\rho\alpha\iota\delta\epsilon\iota\alpha$ (догляд) чи $\epsilon\kappa\tau\rho\epsilon\acute{\omega}\nu$ (виховання, кормлення), інші ж несуть певне християнське навантаження, як $\pi\lambda\alpha\acute{\tau}\tau\omicron$, яке пов'язане з образом Божим у людині і терміном, значення якого Золотоустий розширив до богословського виміру. Особливо важливими термінами, якими святий виражає свої педагогічні ідеї є $\rho\upsilon\theta\mu\acute{\iota}\xi\epsilon\iota\nu$ (впорядкування) та $\pi\rho\acute{o}\nu\omicron\iota\alpha$ (передбачливість, обміркованість, мудрість, промисел, турбота, піклування.), яке немов би огортає собою всі інші терміни.

Вирізняючи екзистенційне виховне завдання батьків, святий різними прикладами заохочує останніх до серйозного ставлення стосовно виховання дітей. Він визнає важливість як біблійних прикладів виховання, так і приводить чисто раціональні докази того, що виховання чи не виховання дитини може принести батькам як нагороду, так і покарання як у майбутньому житті, так ще і в земному. Святий особливо наголошує на важливості сімейного виховання, яке є найближчим стосовно виховного процесу дитини. Золотоустий наголошує на важливості любовної атмосфери виховного процесу. Батьківська любов має співвідноситись з Божою любов'ю, не закривати її, а бути видимою моделлю. Також така любов є невіддільною від поняття послуху, де послух батькам не повинен перешкоджати виконанню Божої волі. Принцип любові пов'язаний з любовмудрістю, яка у свою чергу пов'язана з євангельською мудрістю.

Практичне осягнення любовмудрості поєднується з аскетичним виміром та дисципліною. Остання має бути спрямована на навчання дітей самоконтролю, виховання поведінки та впорядкування життя дитини. Хоча для такого впорядкування святий і використовує елементи філософського вчення Арістотеля та Платона, проте таке впорядкування не є грецьким ідеалом гармонійно розвиненої особистості, але швидше християнським ідеалом – людини як образу та подоби Бога. Використання Золотоустим вчення про три

частини душі є швидше інструментальним, ніж світоглядним, подібно як і інші середники, які вживав святий для пояснення свого педагогічного вчення. Як от образ скульптора, художника і найголовнішої своєї аналогії – образ душі дитини як міста, де вихователь є в ролі царя-володаря, а добрі чи злі громадяни, це всі ті, хто допомагає чи шкодить справі впорядкування дитячої душі.

Йоан Золотоустий одну із найважливіших ролей у вихованні відводить виховній дії Святого Письма. Глибоко розуміючи богодухновенність останнього, він заохочує використовувати переказування події з нього як виховний багаторівневий метод виховання. Саме переказування набирає різних форм, як просте розказування батьком, слухання того ж уривку в церкві, нагадування про нього іншими. З частою пам'яттю подій Святого Писання пов'язане вчення Золотоустого про молитовне життя дитини. Останнє не можна трактувати як занадто ригористичне і суворе стосовно дитини, оскільки головна ціль прищеплення навиків молитовного та духовного життя дитині не її підготовкою до монашого способу життя, але швидше навчанням середників, які допомагають практикувати звичайне християнське життя, що завжди є поєднане з боротьбою проти гріховних перешкод досягнення християнського ідеалу. Разом з тим, такий підхід пов'язаний з максималістичною суттю християнської етики, яка не є автономною, але релігійною. Адже християнство, в принципі, не має окремої моралі – світської чи чернечої, але є лише одна мораль християнської досконалості, і відмінність існує лише в ступені, кількості, а не якості. Тому лише через призму цієї ідеї можна правильно оцінити так звані «негативні моменти» у педагогічній структурі виховання Йоана Золотоустого.

Головну роль виховника Золотоустий відводить батькові, який з одного боку є беззастережним володарем душі-міста дитина та всіх громадян-міста, які мають або стати співучасниками виховання, або бути усунені від процесу виховання. З іншого боку, сам батько є слугою ще вищого царя – Бога, якому повинен буде здати звіт за виховання порученої йому дитини. Особлива роль відводиться жінці-матері. Її становище є також двояке. З одного боку вона мусить підкорятися царю чоловікові, а з іншого – є його головним помічником і

немов би другим царем, але вже «без діадеми». На відміну від чоловіка, який заклопотаний іншими зовнішніми обов'язками, жінка має певні переваги у тому, що може більше займатись безпосереднім вихованням дітей, і особливо є відповідальна за виховання в християнському дусі дівчаток.

Багаторівнева модель статевого виховання Йоана Золотоустого містить особливу цінність. Святитель у своїй моделі використовує цілий комплекс середників – від повчальних історій Святого Писання, молитви, і посту – до розуміння психологічних потреб юнацького віку. Найважливішими з яких є потреба суперництва, залежності від думки однолітків та думки соціуму назагал. А наголошення на перевагах дотримання дошлюбної чистоти та раннього одруження взагалі можна вважати такими, що повинні були би бути вписані золотими буквами в загальнолюдську спадщину мудрості.

Сучасне використання педагогічної спадщини Йоана Золотоустого несе як свої перспективи, так і виклики. Інший час, інша культура, але люди мало що змінилися. Цінним вважаємо наголошення святителя на важливості самого процесу виховання. Дитина не може залишитись поза увагою батьків. Батьки, як колись за часів Золотоустого, несуть відповідальність і будуть давати звіт.

Духовність, Святе Письмо, молитва, атмосфера любові та практикуюче християнське життя батьків як зразок для наслідування, правильне статеve виховання – те що ми можемо і повинні брати із дослідженої педагогічної спадщини святителя. З іншого боку, на жаль, в наш час ми не в змозі отримати такий ступінь контролю над усім, що впливає на дитину, як це було в часи Йоана Золотоустого. Обов'язкове шкільне навчання, де йде безперервний неконтрольований вплив різних дітей одне на одного, і особливо легкий доступ до інтернету – є серйозним додатковим викликом наших часів. Ми не можемо цього змінити, але лише пристосувати для педагогічних цілей. Тому перспективним вважаємо використання зустрічей з групами дітей в атмосфері їхнього буття, і пропагування там духовно правильних ідей християнської досконалості, застереження проти хибних ідей, які ведуть в нікуди. З цією ж ціллю потрібно використовувати соціальні мережі, як також ведення цікавих

підлітково-орієнтованих блогів з ненав'язливим використанням спадщини елементів педагогічного християнського вчення Йоана Золотоустого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

1. *Катехизм УГКЦ «Христос наша Пасха»*, Львів 2012.
2. *Молитовник «Прийдіте, поклонімося»*, Рим 1991.
3. *Святе Письмо Старого і Нового Завітів / переклад Івана Хоменка*, Рим 1990.
4. *Беседа 4, Толкование на послание к Титу. Полное собрание творений св. Иоанна Златоуста в двенадцати томах*, том 11, Санкт Петербург: [б. в.] 1895-1906.
5. *Беседа 10, Толкование на 1 Тимофея. Полное собрание творений св. Иоанна Златоуста в двенадцати томах*, том 11, Санкт Петербург: [б. в.], 1895-1906.
6. *Беседа 21 на послание к Ефессянам. Полное собрание творений св. Иоанна Златоуста в двенадцати томах*, том 11, Санкт Петербург: [б. в.] 1895-1906.
7. *Беседа 22 на послание к Ефессянам. Полное собрание творений св. Иоанна Златоуста в двенадцати томах*, том 11, Санкт Петербург: [б. в.] 1895-1906.
8. *Беседа на слова: Вдовица да причитается не меньше лет шестидесяти (1 Тим. 5, 9), и о воспитании детей, и о милостыне. Полное собрание творений св. Иоанна Златоуста в двенадцати томах*, том 3, Санкт Петербург: [б. в.] 1895-1906.
9. *Пять слов об Анне. Полное собрание творений св. Иоанна Златоуста в двенадцати томах*, том 4, Санкт Петербург: [б. в.] 1895-1906.
10. *Слово 27. О воспитании детей. Полное собрание творений св. Иоанна Златоуста в двенадцати томах*, том 12, Санкт Петербург: [б. в.] 1895-1906.

11. ИОАНН ЗЛАТОУСТ, *О тщеславии и о том, как должно родителям воспитывать детей* / Перевод с греческого Л. С. Бликштейна. Западноевропейская средневековая школа и педагогическая мысль, Вып. 1, Ч.2, Москва 1990.

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

1. БАРИС ДЖИМ, *Не бійтесь піклуватися молодими людьми*, Львів 1998.
2. БЕРДЯЕВ Н. А., *Царство духа и царство кесаря*, Москва 1995.
3. БРЕНДЛЕ Р, *Иоанн Златоуст*, Москва 2008.
4. БІЛАНЮК О. *Де шукати джерел внутрішньої карності // Шлях виховання і навчання*, кн. II, 1993.
5. БІЛАНЮК П. *До чого змагає сучасна школа взагалі і Рідна школа зокрема*, Львів 1938.
6. БУЛГАКОВ С. Н. *Православие. Очерки учения православной церкви*, 3-е издание, YMCA-PRESS, 11, rue de la Montagne Ste. Genevieve, Paris 5 e. 1989.
7. ВАЩЕНКО Г, *Загальні методи навчання*, Київ 1997.
8. ВЕЙСМАН А.Д, *Греческо-русский словарь*, Москва: Греко-латинский кабинет Ю.А. Шичалина 2006.
9. ВИШНЕВСЬКИЙ.О. *Теоретичні основи сучасної української педагогіки*, Дрогобич 2003.
10. ДЕРЕВ'ЯНКО І.В, *Зміст християнського виховання підлітків на сучасному етапі // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, Вип. 50(103), Харків 2016.
11. КАТРІЙ О. ЮЛІАН, *Божі заповіді. Дорога до нашого спасіння*, Львів 2015.
12. КУЩИК Т. О, *Актуальні питання духовно-морального виховання дівчат у духовній спадщині святого Іоанна Златоуста* / Т. О. Кущик //

- Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"], Сер.: Психологія і педагогіка, Вип. 11. 2008.
13. ЛЕОНАРДОВ Д.С., *Учение святителя Иоанна Златоуста о богодухновенности Библии*. Библейско-богословская коллекция. Серия «Библеистика». Золотой фонд русской библеистики. Репринт.
  14. МАЛАХОВ В. *Діалог у християнській концепції виховання. //Виховання молодого покоління на принципах християнської моралі в процесі духовного відродження України. Збірник наукових праць*, Острог 1997.
  15. НИССКИЙ ГРИГОРИЙ, *Послание о жизни Макрины*, Москва 2002.
  16. УШИНСЬКИЙ. К. *Твори в шести томах, Т.1*, Київ 1954.
  17. ПАСКУАТО ОТОРІНО, *Миряни у Йоана Златоустого у Церкві, родині, громаді*, Львів 2007.
  18. САПРЬКИНА АННА АЛЕКСЕЕВНА, *Роль отца в педагогическом учении святителя Иоанна Златоуста*, Вестник ПСТГУ IV: Педагогика. Психология 2014. Вып. 4 (35).
  19. САПРЬКИНА АННА АЛЕКСЕЕВНА, *Ответственность родителей за воспитание детей как принцип педагогического учения святителя иоанна златоуста*, Вестник ПСТГУ IV: Педагогика. Психология 2016. Вып. 1 (40).
  20. САПРЬКИНА АННА АЛЕКСЕЕВНА, *Семейное воспитание педагогическом учении Иоанна Златоуста*, Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования, Москва 2012.
  21. САПРЬКИНА АННА АЛЕКСЕЕВНА, *Семейное воспитание в педагогическом учении Иоанна Златоуста*, Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук, Москва 2012.
  22. СУХОМЛИНСЬКИЙ В. О., *Вибрані твори в п'яти томах. т.5* Київ, 1976-1977.

23. ЯРЕМА МАРІЯ. *Виховання дітей у вченні св. Йоана Золотоустого (згідно з його творами «Коментар на перше послання до Тимотея» та «Бесіда на слова: Вдовицю треба вибирати не менш як шістдесятилітню») // Науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого «Добрий Пастир». Богослов'я. Філософія. Історія, Вип. 14, 2019.*

ІНТЕРНЕТ РЕСУРСИ

1. БОБАК М. І., КУЛЬЧИЦЬКИЙ В. Й., ПРОКОП І. А., Проблема збереження духовно-моральних цінностей у процесі виховання підростаючого покоління [PDF] // сайт <http://eprints.zu.edu.ua/4572/1/vip_53_10.pdf> (дата звернення: 9 грудня 2023).
2. БУРДИН А.Д., Воспитание детей по творениям святителя Иоанна Златоуста [PDF] // сайт <<https://saivpds.ru/wp-content/uploads/2017/04/%D0%91%D1%83%D1%80%D0%B4%D0%B8%D0%BD-%D0%90.%D0%94.-%D0%92%D0%BE%D1%81%D0%BF%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5-%D0%B4%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%B9-%D0%BF%D0%BE-%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F%D0%BC-%D1%81%D0%B2%D1%8F%D1%82%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%B%D1%8F-%D0%98%D0%BE%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D0%B0-%D0%97%D0%BB%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B0.pdf>> (дата звернення: 29 листопада 2023).

3. В чому полягає католицьке бачення сексуальності? // сайт <<http://anna-church.org/v-chomu-polyagaye-katolytske-bachennya-seksualnosti/>> (дата звернення: 4 грудня 2023).
4. «Інструкція для душпастирювання: цифрові комунікації» Львівської архієпархії УГКЦ // сайт <<https://synod.ugcc.ua/data/instruktsiya-dlya-dushpastyruvannya-tsyfrovi-komunikatsiy-lvivskoy-arhyeparhiy-ugkts-636/>> (дата звернення: 11 грудня 2023).
5. ЄВСЮКОВА К. І., Духовно-моральне виховання в контексті християнських цінностей [PDF] // сайт <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nopa_2014_11_9_14.pdf> (дата звернення: 9 грудня 2023).